

—
Верховний
Суд

ОГЛЯД
рішень Європейського суду
з прав людини
(жовтень 2023 року)

Стаття 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (право на справедливий суд)	4
PAJAŃ AND OTHERS v. Poland: зниження пенсійного віку для жінок-суддів та вимога отримати дозвіл Міністра юстиції та Національної ради правосуддя для продовження здійснення такими суддями своїх суддівських повноважень після досягнення ними обумовленого пенсійного віку – порушення	4
STOIANOGLO v. The Republic of Moldova: позбавлення заявника доступу до будь-якої форми судового захисту для оскарження свого автоматичного, в силу закону, відсторонення з посади Генерального прокурора, яке перешкодило виконанню ним своїх службових обов'язків та позбавило його відповідної заробітної плати протягом більш ніж двох років – порушення	8
ROMANIUK v. Poland: ненадання заявнику можливості допитати співобвинуваченого, чії показання були вирішальними для його засудження – порушення	12
Стаття 7 Конвенції (ніякого покарання без закону)	16
TOTAL S.A. AND VITOL S.A. v. France: відсутність судової практики за статтею Кримінального кодексу, на підставі якої міжнародні нафтові компанії – заявниці було притягнуто до відповідальності, як підстава стверджувати про непередбачуваність та недоступність закону – відсутність порушення	16
Стаття 8 Конвенції (право на повагу до приватного і сімейного життя)	21
I.V. v. Estonia: неспроможність естонських судів належним чином розглянути заяву біологічного батька про визнання його батьківства щодо дитини, яка була усиновлена іншим чоловіком, зважити всі залучені до провадження інтереси та віднайти їх баланс – порушення	21
PLECHLO v. Slovakia: відсутність в особи, яка не була об'єктом ордеру на прослуховування телефонних розмов, можливості для захисту своїх прав та будь-яких гарантій щодо подальшого використання відповідних записів – порушення	27
PENGEZOV v. Bulgaria: відсторонення заявника від виконання обов'язків голови суду у зв'язку з порушенням проти нього кримінального провадження за умов, коли національне законодавство не передбачало жодних часових обмежень такого відсторонення або будь-яких способів оскарження його правомірності	

перед незалежним органом влади – порушення	31
LOCASCIA AND OTHERS v. Italy: неспроможність органів влади вжити необхідних заходів для захисту права заявників на приватне життя від забруднення довкілля, спричиненого місцем захоронення відходів в Ло Уттаро – порушення	39
Стаття 10 Конвенції (свобода вираження поглядів)	43
BILD GMBH & CO. KG v. Germany: неспроможність національних судів забезпечити необхідний баланс для обґрунтування необхідності обмеження свободи вираження поглядів компанії-заявниці при публікації невідредагованих відеоматеріалів – порушення	43
Стаття 11 Конвенції (свобода зібрань та об'єднання)	46
INTERNATIONALE HUMANITÄRE HILFSORGANISATION E.V. v. Germany: заборона асоціації-заявника, що охоплювала її розпуск і конфіскацію активів, через значні фінансові пожертвування благодійним організаціям, що мали зв'язки з терористичною організацією ХАМАС – відсутність порушення	46
Стаття 3 Першого протоколу до Конвенції (право на вільні вибори)	51
TINGAROV AND OTHERS v. Bulgaria: загальний характер встановленої законом заборони ув'язненим голосувати на виборах – порушення	51
Стаття 4 Протоколу № 7 до Конвенції (право не бути притягненим до суду або покараним двічі)	
VASILE SORIN MARIN v. Romania: накладення на заявника адміністративного штрафу за незначне правопорушення та подальше притягнення його до кримінальної відповідальності за ті ж дії – порушення	54
Рішення ЄСПЛ проти України	62

СТАТТЯ 6 КОНВЕНЦІЇ ПРО ЗАХИСТ ПРАВ ЛЮДИНИ І ОСНОВОПОЛОЖНИХ СВОБОД (ПРАВО НА СПРАВЕДЛИВИЙ СУД)

RAJAŁ AND OTHERS v. Poland (№ 25266/18 та 3 інших)

Обставини справи

Справа стосувалася заявників – чотирьох суддів, які скаржилися на законодавчі зміни, згідно з якими пенсійний вік для суддів було знижено з 67 до 60 років для жінок і до 65 років для чоловіків, а також якими обумовлювалося, що збереження посади судді після досягнення пенсійного віку залежало від дозволу міністра юстиції та Національної ради правосуддя («NCJ») (далі – Рада).

У 2017 та 2018 роках Закон від 12 липня 2017 року (який вносив зміни до Закону про організацію звичайних судів від 27 липня 2001 року – «the Pusz Act» (далі – Закон про організацію звичайних судів), та деяких інших законів), Закон від 16 листопада 2016 року (який вносив зміни до Закону про фонд пенсійного забезпечення та пенсії, та до деяких інших законів) і Закон від 12 квітня 2018 року (яким надалі було внесено зміни до Закону про організацію звичайних судів) набрали чинності.

У результаті набрання чинності цими законами пенсійний вік для суддів було знижено з 67 до 60 років для жінок, і до 65 років для чоловіків. Цей закон також обумовлював можливість продовження виконання обов'язків суддею після досягнення пенсійного віку за умови наявності дозволу Міністра юстиції та Ради.

На час подій усі заявники – судді – досягли 60-річного віку. Бажаючи продовжувати здійснювати правосуддя та обіймати посади суддів до досягнення 70-річного віку, вони звернулися з дозволом на це до Міністра юстиції, однак це не мало позитивного результату. Одна з заявників (пані Kabzińska) також подала запит до Ради, але так само без успіху. Крім того, пані Jezierska оскаржила рішення Міністра до Верховного суду, який визнав її заяву неприйнятною.

До ЄСПЛ заявники скаржилися на те, що вони не мали жодних засобів правового захисту для оскарження відмови Міністра юстиції та Ради надати дозвіл на продовження здійснення ними правосуддя та виконання їхніх обов'язків суддів після досягнення ними пенсійного віку. Троє заявників (пані Rajał, пані Kuzak і пані Jezierska) також стверджували, що нове законодавство є несумісним з принципом недискримінації за ознакою статі та віку.

Усі заявники посилалися на статтю 6 Конвенції (право на доступ до суду). Пані Rajał, пані Kuzak і пані Jezierska також посилалися на статтю 14 (заборона

дискримінації) у поєднанні зі статтею 8 Конвенції (право на повагу до приватного життя).

Оцінка Суду

Стаття 6 Конвенції (на яку посилалися всі заявники)

Застосовність статті 6 Конвенції в її цивільному аспекті

ЄСПЛ вважав, що судді повинні користуватися захистом від свавільних рішень законодавчої та виконавчої влади, і що лише нагляд (контроль) незалежного судового органу за законністю оскаржуваного заходу здатен зробити такий захист ефективним.

Тому ЄСПЛ уточнив, що доступ до суду, як загальний принцип, повинен бути гарантований, якщо йдеться про припинення виконання суддею своїх обов'язків (повноважень) або про дострокове звільнення з посади чи то з дисциплінарних підстав, чи внаслідок прийняття нових вимог.

ЄСПЛ вважав, що цивільний аспект статті 6 Конвенції є застосовним до цієї справи, і що заявники мали право на розгляд їхніх справ «судом» в розумінні цього положення.

Право заявників на доступ до суду

ЄСПЛ зауважив, що Суд Справедливості ЄС у своєму рішенні від 5 листопада 2019 року¹ встановив, що рішення міністра про те, чи дозволяти суддям продовжувати виконувати свої обов'язки після досягнення нового пенсійного віку не могло бути предметом судового розгляду у відповідний час.

Уряд стверджував, що рішення міністра юстиції могло бути предметом перегляду адміністративними судами, і що рішення Ради з цього ж питання могло бути оскаржене до Верховного суду. Разом з тим наведені Урядом приклади судової практики не підтверджували висновок про наявність у заявників на час подій можливості доступу до суду.

Сукупний вплив законодавства, що знижує вік виходу на пенсію до 60 років для жінок-суддів, і відмови з боку Міністра юстиції та Ради, відповідно, дозволити заявникам продовжувати виконувати свої обов'язки після досягнення пенсійного віку змусило останніх вийти на пенсію на п'ять-дев'ять років раніше, ніж очікувалося. Їх просто усунули від судової влади.

На думку ЄСПЛ оскаржувані заходи становили втручання в реалізацію заявниками своїх суддівських обов'язків з боку Міністра юстиції та Ради відповідно. Крім того, обов'язковий вихід заявників на пенсію не відповідав

¹ Рішення від 5 листопада 2019 року у справі European Commission v. Poland (Незалежність звичайних судів) C-192/18, EU:C:2019:924.

жодній з основоположних вимог процесуальної справедливості: не було надано жодних причин для прийняття рішень міністром, а аргументація, що містилася в рішенні Ради щодо пані Kabzińska, була короткою та шаблонною.

ЄСПЛ дійшов висновку, що за такого правового регулювання, як у цій справі, коли компетенцію вирішувати, якою буде тривалість строку повноважень суддів, покладено на представника виконавчої гілки влади та Ради, яка була підпорядкована політичному керівництву, відсутність будь-якого судового перегляду таких рішень не може відповідати інтересам держави.

ЄСПЛ вважав, що національне законодавство, як воно було застосоване до заявників, жодним чином не захистило їх від свавільного припинення їхніх суддівських повноважень, і що рішення, ухвалені щодо кожного із заявників, становило свавільне та незаконне втручання у сферу суддівської незалежності та захисту від звільнення з посади судді з боку представника виконавчої гілки влади та підпорядкованого їй органу.

Зрештою ЄСПЛ постановив, що у разі дострокового припинення повноважень судді на підставі одностороннього рішення представника виконавчої гілки влади та підпорядкованого йому органу, варто наводити серйозні причини для виправдання відсутності судового перегляду у виняткових випадках. Однак Уряд не надав ЄСПЛ жодних таких підстав.

Отже, держава-відповідач порушила право заявників на доступ до суду. Тому було порушення права на доступ до суду щодо кожного заявника.

Стаття 14 Конвенції у поєднанні зі статтю 8 (на яку посилаються пані Rajak, пані Kuzak і пані Jezierska)

ЄСПЛ встановив, що оскаржуване законодавство чітко запровадило різницю у поводженні за ознакою статі щодо обов'язкового віку виходу на пенсію для представників однієї професії.

ЄСПЛ зазначив, що професія заявників за своїм характером є інтелектуальною, і вказав, що біологічні відмінності між чоловіками та жінками та будь-які потенційні міркування щодо ролі жінки в суспільстві не мають значення для здатності особи будь-якої статі займатися професіями такого характеру.

Він зазначив, що Уряд не надав жодних доказів, здатних переконати ЄСПЛ у тому, що жінки-судді, які загалом досягли 60-річного віку, або, зокрема, заявниці, були менш спроможними, ніж чоловіки-судді в аналогічній ситуації, належним чином виконувати свої професійні обов'язки.

Крім того, ЄСПЛ був особливо стурбований обов'язком, покладеним на вищезазначену категорію жінок-суддів продемонструвати, за допомогою медичної довідки, що вони все ще інтелектуально здатні обіймати посади суддів.

Тому ЄСПЛ вважав, що існувала різниця у поводженні між особами в подібних ситуаціях за ознакою статі.

ЄСПЛ також зазначив, що Суд Справедливості ЄС (у своєму рішенні від 5 листопада 2019 року) встановив, що відповідне національне законодавство суперечить європейським правилам про рівноправне ставлення. ЄСПЛ не вбачив жодних підстав робити відмінний від висновку Суду Справедливості ЄС власний висновок, і зазначив, що, попри прийняття цього рішення, обставини заявниць не змінилися, і що там, де їх це стосувалося, оскаржувана дискримінація мала місце.

Він також зазначив, що трудове життя заявниць-жінок закінчилося на 5 років раніше, ніж у суддів-чоловіків за подібних обставин, і що їхній обов'язковий достроковий вихід на пенсію мав очевидні негативні наслідки для їхньої кар'єри та перспектив щодо професійного та особистого розвитку.

ЄСПЛ встановив, що мала місце втрата заробітку, яку заявниці-жінки як стверджували, зазнали по відношенню до чоловіків-суддів. Він вважав, що дискримінаційний вплив відповідних заходів на заявниць-жінок посилювався відсутністю у них можливості знайти після виходу на пенсію таку роботу, яка б дозволила їм досягти задовільного професійного рівня. Отже, було порушення статті 14 Конвенції у поєднанні зі статтею 8 щодо пані Раґак, пані Кузак і пані Jezierska.

Висновок

Порушення пункту 1 статті 6 Конвенції (право на справедливий суд).

Порушення статті 14 Конвенції (заборона дискримінації), взятої у поєднанні зі статтею 8 Конвенції (право на повагу до приватного і сімейного життя).

Рішення в цій справі ухвалене Палатою 24 жовтня 2023 року і набуде статусу остаточного відповідно до пункту 2 статті 44 Конвенції.

Обставини справи

Заявник, Alexandr Stoianoglo – депутат Парламенту Республіки Молдова з 2009 по 2014 рік та Голова парламентської комісії з питань національної безпеки, оборони та громадського порядку, в порядку конкурсної процедури був призначений на семирічний термін на посаду Генерального прокурора 29 листопада 2019 року.

30 вересня 2021 року L. C. – народний депутат, Голова Парламентської комісії з питань національної безпеки, оборони та громадського порядку звернувся зі скаргою до Вищої Ради Прокурорів (the Supreme Council of Prosecutors («the SCP»)). Він звинуватив заявника в діях, які потенційно призвели до вчинення ряду злочинів. L. C. звернувся до SCP з проханням призначити прокурора для розслідування звинувачення, відповідно до положень Кримінального процесуального кодексу. 5 жовтня 2021 року SCP призначив прокурора Антикорупційної прокуратури V. F. розслідувати зазначені звинувачення.

Пан Stoianoglo не був допитаний SCP, яка винесла своє рішення більшістю голосів. Того ж дня прокурор V. F. порушив кримінальну справу проти заявника за підозрою у вчиненні п'яти злочинів, кваліфікованих як зловживання владою, хабарництво, підробка документів (фальсифікація) та перевищення своїх повноважень. Станом на той день заявник був автоматично відсторонений від посади відповідно до розділу 55-1 Закону № 3 від 25 лютого 2016 року «Про прокуратуру», який передбачав автоматичне відсторонення Генерального прокурора з моменту, коли проти нього або неї було порушено кримінальне провадження.

5 жовтня 2021 року пан Stoianoglo подав до Апеляційного суду міста Кишиніва апеляційну скаргу на Рішення SCP про доручення прокурору V. F. розслідувати звинувачення народного депутата L. C. Він стверджував, що повноваження щодо кримінального переслідування поклалися на прокуратуру, а не на SCP, яка, на думку заявника, не була органом кримінального переслідування.

2 листопада 2021 року Апеляційний суд міста Кишиніва відхилив апеляційну скаргу як неприйнятну. Заявник подав касаційну скаргу на це рішення до Верховного суду. У рішенні від 29 грудня 2021 року Верховний суд відхилив його касаційну скаргу як необґрунтовану та залишив у силі рішення від 2 листопада 2021 року. 26 вересня 2023 року Президент Республіки Молдова підписав указ про відсторонення заявника з посади Генерального прокурора. Посилаючись на пункт 1 статті 6 Конвенції (право на справедливий розгляд)

заявник скаржився на те, що він не мав доступу до суду, аби оскаржити своє відсторонення. Посилаючись на статтю 13 Конвенції (право на ефективний засіб правового захисту) він стверджував, що на національному рівні він не мав доступу до жодного ефективного засобу правового захисту, за допомогою якого міг би оскаржити відсторонення.

Оцінка Суду

Пункт 1 статті 6 Конвенції

Суд зауважив, що відповідно до рішення SCP від 5 жовтня 2021 року прокурор (V. F.) був призначений для розслідування звинувачень, висунутих народним депутатом L. C. Того ж дня проти заявника було порушено кримінальне провадження, що призвело до його автоматичного відсторонення від посади.

Будучи незадоволеним тим, яким чином було прийнято рішення SCP та його наслідками, заявник належним чином, хоча й безуспішно, скористався засобом правового захисту, визначеним SCP. У зв'язку з цим Суд зазначив, що заявнику не було надано можливості бути заслуханим SCP. Суд встановив, що згідно з аргументацією національних судів, які тлумачили відповідне національне законодавство, апеляційна скарга заявника не є ефективним засобом правового захисту, за допомогою якого законність рішення SCP та його відсторонення могли бути переглянуті. Він також встановив, що відповідно до національного законодавства, що діяло у відповідний час, заявник був відсторонений від посади Генерального прокурора автоматично, у відповідності до закону, з моменту порушення проти нього кримінального провадження, і що національне законодавство не передбачало оскарження такого заходу.

У зв'язку з цим Суд наголосив, що засіб правового захисту, передбачений статтею 313 Кримінального процесуального кодексу, який врегульовує скарги на неправомірні дії та рішення органу прокуратури та спеціального органу розслідування, не є ефективним засобом правового захисту для цілей пункту 1 статті 35 Конвенції.

Суд також зауважив, що SCP не була серед органів, згаданих у статті 313 Кримінального процесуального кодексу. Засіб правового захисту, про який йдеться, дозволяв підозрюваному оскаржувати до слідчого судді дії та рішення органу прокуратури або заходи, зазначені в пункті 2 цієї статті, тоді як заявник хотів оскаржити своє відсторонення, яке набрало чинності автоматично, в силу закону, і не охоплювалося дією статті 313 Кримінального процесуального кодексу. При цьому Суд звернув увагу, що згодом до національного законодавства були внесені зміни, які дозволили SCP вимагати перевірки доцільності збереження або припинення такого заходу, що підтвердило

готовність влади забезпечити перегляд автоматичного відсторонення Генерального прокурора і узгоджувалося з пропозиціями Венеційської комісії з цього приводу. Суд зазначив, що у випадку суддів, беручи до уваги особливу роль судової влади в суспільстві, помітне місце, яке заявник займав у демократичному суспільстві, і зростаюче значення, яке надається поділу влади та забезпеченню незалежності судової влади, потрібно особливо уважно ставитися до заходів, вжитих щодо діючих суддів. Незважаючи на те, що згідно з законодавством Молдови прокурори були автономними у виконанні своїх обов'язків, а судді незалежно виконували свої обов'язки, національна судова система, тим не менш, принципово не виокремлювала їх відповідні статуси.

Суд виснував, що за відсутності будь-якої форми судового перегляду, автоматичне відсторонення Генерального прокурора, якому висунуто кримінальне обвинувачення, не може бути виправдане об'єктивними причинами в інтересах держави. Таким чином, саме лише побоювання, що відсторонений Генеральний прокурор міг би вплинути на хід кримінального провадження проти нього або неї не було достатнім для виправдання відсутності – протягом більш ніж двох років – будь-яких форм перегляду оскаржуваного заходу.

З огляду на всі викладені вище міркування, Суд дійшов висновку, що на час спірних подій не існувало ефективного засобу правового захисту, доступного заявнику, для цілей пункту 1 статті 35 Конвенції, за допомогою якого можна було забезпечити перегляд рішення про його відсторонення. Тому заперечення, висунуте Урядом на підставі невичерпання внутрішніх засобів правового захисту, не було підтримане Судом.

ЄСПЛ разом з Урядом, Конституційним судом та Венеційською комісією зазначив, що саме відсторонення від посади, в принципі, може бути виправдане статусом заявника як Генерального прокурора, який надавав йому широкі повноваження з нагляду за кримінальними розслідуваннями, і що застосування такого заходу до Генерального прокурора саме по собі не становило проблеми за Конвенцією.

Однак ЄСПЛ звернув увагу на те, що мають бути впроваджені процесуальні гарантії, спрямовані на забезпечення того, щоб механізм відсторонення не використовувався свавільно. У зв'язку з цим Суд також відзначив зростаюче значення, яке надається процесуальній справедливості у справах, пов'язаних із відстороненням прокурорів, включаючи втручання незалежного від виконавчої та законодавчої влади органу у рішення, що впливають на призначення та звільнення прокурорів.

У цій справі Суд міг лише констатувати, що заявнику не було надано жодної форми судового захисту у зв'язку з його відстороненням, яке перешкоджало виконанню ним своїх обов'язків Генерального прокурора та позбавило його відповідної заробітної плати протягом більш ніж двох років.

Відповідно, ЄСПЛ вважав, що право заявника на доступ до суду було порушено державою-відповідачем по суті.

Оскільки скарга заявника за статтею 13 Конвенції була ідентичною по суті до тієї, що стосувалася пункту 1 статті 6 Конвенції, Суд визнав, що не було необхідності досліджувати окремо прийнятність або суть скарги за цією статтею.

Таким чином, було порушено пункт 1 статті 6 Конвенції.

Висновок

Порушення пункту 1 статті 6 Конвенції (право на справедливий суд).

Рішення в цій справі ухвалене Палатою 24 жовтня 2023 року й набуде статусу остаточного відповідно до пункту 2 статті 44 Конвенції.

Обставини справи

Справа стосувалася скарги заявника за пунктами 1 і 3 (d) статті 6 Конвенції щодо справедливості кримінального провадження проти нього, у зв'язку з ненаданням можливості допитати або вимагати допиту співобвинуваченого в його справі, показання якого були вирішальними для засудження заявника.

8 серпня 2008 року два конкуруючі злочинні угруповання брали участь у сутичках з охороною ресторану в О. М. Багато учасників мали при собі холодну зброю, а кілька осіб здійснили постріли. Чотири людини отримали вогнепальні поранення, одна з них загинула.

Заявника, разом з дев'ятнадцятьма іншими обвинуваченими, було притягнуто до відповідальності за участь у масових заворушеннях із застосуванням небезпечних предметів. На підставі показань, наданих одним з його співобвинувачених (R. W., який брав участь у бійці на тому ж боці, що і заявник), заявник також був звинувачений у незаконному зберіганні вогнепальної зброї, використанні цієї зброї під час подій і пострілах у всіх чотирьох жертв, у тому числі смертельному.

Під час розслідування R. W. дев'ять разів був допитаний прокурором за відсутності заявника або його адвоката. Під час першого допиту він не впізнав заявника. Під час другого він назвав кримінальне прізвище заявника, а пізніше – впізнав його на фотографії. Показання R. W. щодо впізнання заявника повністю не узгоджувалися – вони відрізнялися щодо положення заявника, способу стрільби та заяв, зроблених після пострілів. Під час розслідування аудіо- чи відеофіксація показань R. W. не здійснювалися.

У суді R. W., скориставшись своїм правом не свідчити проти себе, лише зазначив, що він бажає підтримати свої показання, які викривають заявника, пояснив, що спочатку не назвав особу стрільця, оскільки відчував залякування з боку іншого члена групи, і відмовився відповідати на будь-які запитання, у тому числі й на запитання суду. Він був звільнений від необхідності з'являтися в суді після перших трьох засідань. Його показання були зачитані (оголошені) на судовому засіданні. Заявник надав власну версію подій, але її вважали такою, що заслуговує на довіру лише в частині визнання заявником своєї присутності на місці злочину.

2 грудня 2011 року Остроленський регіональний суд (Ostrołęka Regional Court) виправдав заявника в частині поранення двох осіб, у тому числі тієї, яка померла, і визнав його винним у решті обвинувачень, зокрема, у замаху на вбивство L. W. і M. K. Заявника було засуджено до 12 років позбавлення волі за сукупністю злочинів. R. W. був визнаний винним в участі у масових

заворушеннях і засуджений до штрафу в розмірі 1200 польських злотих (приблизно 270 євро).

При цьому національний суд встановив, що за допомогою записів камер відеоспостереження з місця події особу стрільця було неможливо ідентифікувати. Сама зброя так і не була знайдена, а з 19 співвідповідачів і 101 свідка лише R. W. стверджував, що заявник мав при собі або використовував вогнепальну зброю на місці події.

Відзначивши розбіжності у показаннях, наданих R. W., суд визнав одну версію, надану під час його другого допиту, проведеного 18 лютого 2009 року, єдиною достовірною версією. Суд визнав її достатньою для встановлення того, що заявник мав при собі вогнепальну зброю, брав активну участь у бійці, стріляючи з пістолета біля входу до ресторану, і стріляв у L. W. та M. K. Оскільки деякі свідки надали опис особи, яка стріляла, який не збігався з описом заявника, або стверджували, що постріли були зроблені з іншого напрямку, суд визнав їх недостовірними. Суд дійшов висновку, що жоден з доказів, які вважалися достовірними, не спростовував версію, викладену R. W.

31 жовтня 2012 року апеляційний суд дещо змінив оскаржуване рішення. Відповідні обвинувачення проти заявника та його вирок залишилися без змін.

Заявник подав касаційну скаргу скаржачись, зокрема, за статтею 6 Конвенції на відхилення його клопотання про допит R. W. і вказуючи, що, оскільки вирок щодо R. W. вже став остаточним, останній був би зобов'язаний давати показання в апеляційному суді.

8 листопада 2013 року Верховний суд відхилив касаційну скаргу як явно необґрунтовану без наведення письмових мотивів.

Оцінка Суду

ЄСПЛ першочергово звернув увагу, що загальні принципи, що стосуються допиту відсутніх свідків та використання судами показань, наданих цими свідками, а також застосування тристороннього тесту, були узагальнені у справах *Schatschaschwili v. Germany* ([GC], № 9154/10, §§ 100-31, ECHR 2015), *Al-Khawaja and Tahery v. the United Kingdom* ([GC], № № 26766/05 та 22228/06, §§ 118-47, ECHR 2011) та *Kuchta v. Poland* (№ 58683/08, §§ 44-49, 23 січня 2018 року) (пункт 19 рішення).

На відміну від згаданої вище справи *Kuchta*, жодна зі сторін не заперечувала, що R. W., як співобвинувачений, мав право не давати показань до завершення розгляду справи в суді першої інстанції, і що, як наслідок, існували вагомні підстави для його неявки на цьому етапі (пункт 20 рішення).

Так, заявник підтримав свою позицію, викладену у касаційній скарзі, стверджуючи, що показання R. W. могли бути перевірені в суді апеляційної інстанції.

В свою чергу, Уряд стверджував, що в рамках апеляційного провадження вирок суду першої інстанції підлягав скасуванню щодо всіх обвинувачених, включаючи R. W., навіть за відсутності їхніх власних апеляційних скарг, і що, як наслідок, останній залишався співобвинуваченим до завершення цієї стадії провадження. Уряд дійшов висновку, що допит R. W. як свідка означав би обхід закону та змішування ролі обвинуваченого і свідка, що, у свою чергу, призвело б до порушення його права на захист (пункт 23 рішення).

ЄСПЛ зазначив, що як вбачалося, не було жодних загальних процесуальних перешкод для того, аби апеляційний суд викликав R. W. Питання було лише втому, в якій якості він мав би постати перед цим судом (як співобвинувачений або як свідок). Таким чином, аргумент Уряду був би доречним лише в тому випадку, якби апеляційний суд викликав R. W. і допитав його як свідка, а не як обвинуваченого. Натомість Апеляційний суд відхилив клопотання заявника виключно на тій підставі, що запитувані докази вже були зібрані, і що його нібито єдиною метою було затягування провадження (пункт 24 рішення).

У світлі власних висновків цього національного суду щодо важливості показань R. W. для засудження заявника, занепокоєння швидкістю провадження, на яке він посилався для цілей відхилення клопотання заявника про надання доказів, не видалося переконливим. Швидкість провадження не може переважити труднощі, які виникли в заявника під час свого захисту через відмову заслухати ключового свідка (пункт 25 рішення).

Проте, оскільки Апеляційний суд відхилив клопотання заявника про надання доказів без будь-якого посилання на статус R. W., на переконання ЄСПЛ національні органи влади не доклали всіх розумних зусиль, аби дозволити заявнику отримати відповіді від R. W. на стадії апеляційного провадження (див. рішення у справі *Vidgen v. the Netherlands*, № 29353/06, §§ 14-16 і 47, 10 червня 2012 року) (пункт 26 рішення).

ЄСПЛ з посиланням на свою прецедентну практику підкреслив, що у будь-якому випадку, відсутність поважної причини неявки свідка сама по собі не може свідчити про несправедливість судового розгляду. Однак, вона залишається дуже важливим фактором, який слід брати до уваги при оцінці загальної справедливості судового розгляду, та який може схилити чашу терезів (змінити баланс) у бік порушення пунктів 1 і 3 (d) статті 6 (див. згадане вище рішення у справі *Schatschaschwili*, § 113) (пункт 27 рішення).

ЄСПЛ зауважив, що хоча, на відміну від справи *Kuchta* (згаданої вище), суд першої інстанції вступив у прямий, хоча і короткий, контакт з R. W., факт залишається фактом: показання останнього, надані на стадії досудового

слідства і такі, що викривали заявника, ніколи не були перевірені шляхом прямого допиту судом або стороною захисту. Більше того, національні суди не обґрунтували свої рішення відповідно до критеріїв, викладених у справі Al-Khawaja and Tahery, а лише посилалися на загальну формальну допустимість довіряти показанням співобвинуваченого (а не свідка *stricto sensu*), і оцінювали достовірність показань R. W., а також протиріччя в зібраних доказах.

Не зважаючи на те, що показання R. W. були зачитані (оголошені) у судовому засіданні, а заявник мав можливість надати власну версію подій, чим він і скористався, не було доведено, що існували достатні врівноважуючі фактори, які могли б компенсувати несприятливі умови, з якими зіткнулася сторона захисту (див. згадане вище рішення у справі Kuchta, цитоване вище, § 66, та Pačić v. Croatia, № 47082/12, § 51, 29 березня 2016 року).

З урахуванням обставин цієї справи, ЄСПЛ вважав, що заявнику не було надано достатньої та адекватної можливості оскаржити показання R. W., які стали вирішальним доказом для його засудження за обвинуваченнями, пов'язаними зі зброєю. Беручи до уваги важливість дотримання прав захисту у кримінальному провадженні, ЄСПЛ виснував, що у цій справі заявник не отримав справедливого судового розгляду щодо обвинувачень у пострілах в L. W. та M. K., а також у незаконному володінні вогнепальною зброєю.

Відповідно, мало місце порушення пунктів 1 і 3 (d) статті 6 Конвенції.

Висновок

Порушення пунктів 1 та 3 статті 6 Конвенції (право на справедливий суд).

Рішення в цій справі ухвалене Комітетом 26 жовтня 2023 року і є остаточним.

СТАТТЯ 7 КОНВЕНЦІЇ (НІЯКОГО ПОКАРАННЯ БЕЗ ЗАКОНУ)

TOTAL S.A. AND VITOL S.A. v. France (№ 34634/18 та № 43546/18)

Обставини справи

Справа стосувалася передбачуваності, у значенні статті 7 Конвенції, кримінального засудження компаній-заявниць на підставі статті 435-3 Кримінального кодексу за злочин, пов'язаний з активним підкупом іноземних посадових осіб.

Обставини цієї справи пов'язані із подіями, що відбулися після вторгнення іракської армії у серпні 1990 року до Кувейту, зокрема послідовним ухваленням Радою безпеки ООН резолюцій № 661 та № 986 та встановленням міжнародного ембарго щодо всіх іракських зовнішньо-торгівельних операцій та запровадженням програми «Нафта в обмін на продовольство».

В рамках цієї програми покупці, а саме міжнародні нафтові компанії, схвалені урядами своїх країни, та за умови подальшого схвалення ООН, могли купувати іракську сирю нафту в іракській державній компанії за ціною, запропонованою урядом Іраку та затвердженою ООН. Такий дозвіл отримали 248 нафтових компаній, у тому числі дочірні компанії групи Total – Total International Limited France та Total Oil Trading S.A. Розрахунки здійснювалися з використанням акредитивів, оформлених у нью-йоркському банку, де був відкритий спеціальний депозитний рахунок, який керувався ООН.

Після того, як у березні 2003 року проти режиму Саддама Хусейна було розпочато військову інтервенцію під керівництвом коаліції держав, було створено незалежну слідчу комісію ООН, яка, зокрема, виявила факти зловживань як з боку компаній-підрядників, які брали участь у програмі «Нафта в обмін на продовольство», так і з боку службовців ООН.

Комісія встановила, що з самого початку влада Іраку розподіляла сирю нафту двома методами. Окрім регулярного розподілу, який здійснювався в звичайних комерційних рамках на користь затвердженого переліку компаній, вона також в порушення умов резолюції № 986 працювала за схемою, за якою нафтові контракти отримували посередники – фізичні особи або організації, яким симпатизував іракський режим, або які давали для цього хабарі, і які потім продавали нафтові контракти великим компаніям з нафтопереробними потужностями. При цьому посередники отримували т. зв. «доплати», – додаткові збори, загальна сума яких оцінена в 228 мільйонів доларів США, і які сплачувалися або готівкою в посольствах Іраку за кордоном, або на банківські рахунки, відкриті на імена іракських офіційних осіб в Йорданії чи Лівані, потім ці суми перераховувалися іракським лідерам.

Після оприлюднення цієї інформації в багатьох країнах почали проводитися розслідування з метою виявлення підозрілих фінансових операцій та корупційних схем з боку компаній, які брали участь у програмі ООН.

Проведене у Франції розслідування встановило, що перша компанія-заявниця припинила прямий імпорт іракської сирової нафти, коли іракський режим запровадив систему додаткових зборів, але, незважаючи на це, вона продовжувала купувати її на вторинному ринку. Також виявилось, що друга компанія-заявниця, яка спеціалізувалася на торгівлі нафтою та газом і мала нафтопереробний завод у Канаді, продавала та отримувала нафту, надану одному з посередників іракською владою, сплачуючи додаткові збори.

Рішенням від 26 лютого 2016 року Апеляційний суд міста Парижа встановив у діях, вчинених першою компанією-заявницею з жовтня 2000 року по вересень 2002 року та другою компанією-заявницею з жовтня 2000 року по 2003 рік, ознаки складу злочину за статтею 435-3 Кримінального кодексу. Норми закону, що передбачали цей склад злочину, було доповнено відповідно до закону № 200-595 від 30 червня 2000 року і встановлено кримінальну відповідальність за злочин корупції відносно іноземної або міжнародної публічної посадової особи при застосуванні Конвенції про боротьбу з корупцією іноземних державних посадових осіб у міжнародних комерційних операціях, підписаної в місті Парижі 17 грудня 1997 року.

Касаційні скарги, подані компаніями-заявницями з питань права, були відхилені палатою у кримінальних справах Касаційного суду 14 березня 2018 року.

Посилаючись на статтю 7 Конвенції, компанії-заявниці скаржилися на своє засудження за статтею 435-3 Кримінального кодексу на тій підставі, що таке засудження не було передбачуваним у той час, коли оскаржувані дії були вчинені.

Оцінка Суду

Спочатку Суд нагадав про ухвалені ним рішення, в яких він посилався на загальні принципи застосування пункту 1 статті 7 Конвенції (див., зокрема, *Yalçinkaya v. Turkey* [GC], № 15669/20, §§ 237-242, 26 вересня 2023 року, *Vasiliauskas v. Lithuania* [GC], № 35343/05, § 153 і далі, *Rohlena v. Czech Republic* [GC], № 59552/08, § 50, і *Del Río Prada v. Spain* [GC], № 42750/09, §§ 77-93).

Щодо більш конкретного питання доступності та передбачуваності законодавства у кримінальних справах, Суд зазначив, що він постійно нагадує, що поняття «закон», яке використовується в статті 7 Конвенції, відповідає поняттю «закон», яке використано в інших статтях Конвенції; воно охоплює право як законодавчого, так і прецедентного походження та передбачає якісні

умови, включно з доступністю та передбачуваністю. Ці якісні умови повинні дотримуватися як для визначення правопорушення, так і для покарання, яке воно передбачає.

У багатьох законах в силу обставин використовуються більш-менш розпливчасті формули, тлумачення та застосування яких залежить від практики. Тому в будь-якій правовій системі, яким би чітким не було формулювання правового положення, включно з положенням кримінального права, неминуче присутній елемент судового тлумачення. Функція прийняття рішень, покладена на суди, служить саме для того, аби розвіяти будь-які сумніви, які можуть залишитися щодо тлумачення норм, беручи до уваги розвиток повсякденної практики.

Таким чином, у правовій традиції держав-учасниць Конвенції чітко встановлено, що прецедентне право, як джерело права, обов'язково сприяє прогресивній еволюції кримінального права. Статтю 7 Конвенції не можна тлумачити як таку, що забороняє поступове роз'яснення правил кримінальної відповідальності шляхом судового тлумачення від однієї справи до іншої, за умови, що результат відповідає суті правопорушення та є розумно передбачуваним. На думку Суду, це стосується розвитку як національного права, так і міжнародного.

Тому для оцінки передбачуваності судового тлумачення не слід надавати вирішального значення відсутності подібних прецедентів. Коли національні суди покликані тлумачити положення кримінального права вперше, як це мало місце в цій справі, а не коли йдеться про відступ від судової практики, тлумачення обсягу його порушення має, в принципі, вважатися передбачуваним. У зв'язку з цим Суд усвідомлював, що кожна правова норма колись має бути застосована вперше. Зрештою, новизна, особливо коли йдеться про судочинство, поставленого правового питання сама по собі не є нападом на вимоги доступності та передбачуваності закону, оскільки прийняте рішення було одним із можливих тлумачень, узгоджених з суттю правопорушення, та розумно передбачуваним.

Суд зазначив, що враховуючи субсидіарний характер системи Конвенції, він не мав права розглядати помилки у факті чи праві, нібито допущені національним судом, окрім випадків і в тій мірі, в якій вони могли порушити права та свободи, гарантовані Конвенцією. Те саме стосується випадків, коли національне законодавство посилається на положення загального міжнародного права чи міжнародних угод, або коли національні суди застосовують принципи міжнародного права.

Щодо доступності кримінального закону в контексті обставин цієї справи Суд зазначив, що положення статті 435-3 Кримінального кодексу набули чинності 29 вересня 2000 року, тобто до того часу, коли були вчинені дії, в яких

звинувачувалися компанії-заявники. Крім того, як вказали національні суди, вищезазначена стаття 435-3 походила із Закону № 200-595 від 30 червня 2000 року, який транспонував Конвенцію ОЕСР про боротьбу з корупцією державних службовців у міжнародних комерційних операціях від 17 вересня 1997 року, яка набула чинності для Франції 29 вересня 2000 року. Суд також зазначив, що ще в серпні 1990 року, тобто лише через кілька днів після вторгнення Іраку в Кувейт, фінансові відносини з цією державою вже регулювалися Указом № 90-681 від 2 серпня 1990 року, за яким будь-які фінансові операції між Францією та резидентами та громадянами Кувейту чи Іраку підлягали попередньому дозволу міністра, відповідального за економіку.

Щодо, по-друге, передбачуваності судового тлумачення кримінального закону Суд визнав, що компанії-заявниці були першими особами, засудженими на підставі статті 435-3 Кримінального кодексу за вчинення злочину корупції відносно іноземної або міжнародної публічної посадової особи. Тим не менш Суд вважав, що державу не можна звинувачувати в недотриманні вимоги передбачуваності закону лише з цієї причини, оскільки за попередньої відсутності аналогічної ситуації, національний суд не мав можливості визначити в процесуальному порядку його обсяг і сферу дії.

Суд також відзначив, що національні суди детально дослідили наявність у діях компаній-заявниць різноманітних елементів складу злочину підкупу іноземних публічних посадових осіб. Крім того, значні напрацювання були присвячені міжнародному контексту справи, і, зокрема, застосуванню таких джерел міжнародного права, як Резолюції Ради Безпеки ООН № 661 і № 986, меморандуму про взаєморозуміння, укладеного 20 травня 1996 року з метою ефективного застосування Резолюції № 986, а також Конвенції ОЕСР про боротьбу проти підкупу іноземних публічних посадових осіб в міжнародних комерційних операціях.

Суд також наголосив на тому факті, що на дату спірних подій боротьба з корупцією, зокрема з корупцією іноземних державних службовців, була предметом широкого занепокоєння міжнародної спільноти. Для боротьби з цим явищем окрім зазначених вище були розроблені й інші міжнародно-правові акти, такі як Регламент Ради Європейських Співтовариств № 2340/90 від 8 серпня 1990 року про заборону торгівлі в Співтоваристві щодо Іраку та Кувейту, Кримінальна конвенція Ради Європи про боротьбу з корупцією 1999 року. Таким чином, на думку Суду, компанії-заявниці не могли стверджувати, що їхня комерційна поведінка була частиною підходу, який поважав міжнародне право, яке діяло на той час, і часткову транспозицію якого становила стаття 435-3 Кримінального кодексу. Крім того, Суд взяв до уваги факт, відзначений національними судами, що на дату оспорюваних подій компанії-заявниці за видом своєї діяльності, повністю або частково спеціалізувалися на міжнародній

торгівлі нафтою, мали підтверджений досвід у цій сфері, і що вони були беззаперечно знайомі з юридичними нюансами проведення відповідних операцій.

Нагадавши, що в тому, що стосується статті 7 Конвенції, не слід надавати вирішального значення відсутності усталеної судової практики щодо застосування тієї чи іншої норми, Суд не знайшов підстав відступати від рішень національних судів, які вважали, що компанії-заявниці повинні були проявляти підвищену обережність та особливо ретельно оцінювати ризики, коли вони вирішили здійснити спірні операції з придбання іракської нафти, де необхідно було скористатися інформованою порадою, до якої вони, безперечно, мали достатній доступ.

Таким чином, взявши до уваги всі вищезазначені міркування, Суд не лише був переконаний, що правопорушення, у вчиненні якого компанії-заявниці були визнані винними, мало підставу «на час його вчинення (...) згідно з відповідним національним законодавством», але й також що це правопорушення було визначено достатньо чітко, щоб задовольнити вимогу передбачуваності у значенні статті 7 Конвенції. Суд також вважав, що тлумачення положень статті 435-3 Кримінального кодексу, прийняте національними судами, не є розширенням і що воно призвело, у цих справах, до результату, який відповідав суті правопорушення, і який повинен був вважатися розумно передбачуваним. Суд дійшов висновку, що законодавство, яке діяло на дату спірних подій, було доступним і достатньо передбачуваним, щоб дозволити компаніям-заявницям розуміти, що, сплачуючи т. зв. «додаткові збори» під час спірних операцій з торгівлі нафтою в Іраку в порушення умов програми ООН «Нафта в обмін на продовольство», вони, ймовірно, будуть притягнуті до кримінальної відповідальності на підставі статті 435-3 Кримінального кодексу, взятої як окремо, так і в поєднанні з нормами міжнародного права, які діяли на той час.

Висновок

Відсутність порушення статті 7 Конвенції (ніякого покарання без закону).

Рішення в цій справі ухвалене Палатою 12 жовтня 2023 року та набуде статусу остаточного відповідно до пункту 2 статті 44 Конвенції.

I.V. v. Estonia (№ 37031/21)

Обставини справи

Справа стосувалася невдалої спроби заявника, який не був офіційно зареєстрований як батько свого біологічного сина, домогтися скасування судового рішення про усиновлення хлопчика іншим чоловіком.

У результаті стосунків, які заявник, який проживав у місті Рига (Латвія), мав з А. Z., навесні 2006 року народився А. Е. Z. У невстановлену дату заявник запропонував А. Z., щоб вони офіційно зареєстрували народження та записали його батьківство в Книзі записів про народження, але вона відмовилася. З 13 січня 2007 року А. Z. більше не дозволяла заявнику зустрічатися з дитиною. 18 січня 2007 року заявник дізнався, що напередодні певний А. L. добровільно визнав батьківство та був зареєстрований як батько хлопчика. За словами заявника, він не знав, хто такий А. L.

Заявник звернувся до районного суду міста Рига з вимогою виключити ім'я А. L. з Книги записів про народження і записати його батьком дитини (далі – провадження щодо встановлення батьківства). Під час провадження було зроблено ДНК тест, який з вірогідністю 99.9999141 % підтвердив батьківство заявника. Справа розглядалася судами трьох інстанцій. Зрештою 16 травня 2012 року Верховний суд визнав, що суди першої та апеляційної інстанції помилилися, вирішивши, що незважаючи на те, що заявник був біологічним батьком дитини, цивільне законодавство не надавало йому права оскаржувати добровільне визнання батьківства. Однак, враховуючи, що А. Е. Z. проживав разом зі своєю матір'ю та А. L. як сім'я, і, враховуючи найкращі інтереси дитини, він вирішив, що втручання в права заявника було пропорційним, і що його позов слід відхилити.

Пізніше заявник звернувся до Верховного суду з клопотанням про відновлення провадження на підставі нововиявлених обставин, доводячи, що А. L. не проживав з А. Е. Z. Після направлення справи на новий розгляд у січні 2018 року заявник зміг отримати проміжне судове рішення про встановлення тимчасового заходу та визначення його права на контакти з дитиною, в якому було вказано, що результатів ДНК достатньо, щоб вважати його біологічним батьком дитини.

4 квітня 2017 року А. Z. повідомила латвійські суди, що 13 січня 2017 року вона вийшла заміж за Н. V. і що вони та А. Е. Z. живуть в Естонії.

3 січня 2018 року латвійська установа опіки та піклування подала запит про судову співпрацю до окружного суду в Естонії для збору доказів. У цьому

документі заявник був названий біологічним батьком А. Е. Z. З довідкової інформації та питань, поставлених у запиті, випливало, що провадження, яке тривало в Латвії, стосувалося як встановлення батьківства заявника, так і його прав на контакт із А. Е. Z.

Коли провадження щодо встановлення батьківства ще тривало, А. Z. повідомила латвійські суди, що відповідно до рішення естонського суду від 25 квітня 2018 року А. Е. Z. був всиновлений її чоловіком Н. V.

В результаті тривалого провадження 4 лютого 2021 року Ризький регіональний суд виключив ім'я А. L. із реєстру народжень і зареєстрував заявника як батька А. Е. Z. від його народження до 25 квітня 2018 року, дати його усиновлення Н. V. Це рішення набрало законної сили 20 квітня 2021 року.

Паралельно заявник, дізнавшись про рішення про усиновлення, 31 липня 2018 року подав заяву до Хар'юського окружного суду, Естонія (Harju County Court), вимагаючи визнання цього рішення недійсним. Він стверджував, що для того, щоб усиновлення А. Е. Z. було дійсним, була потрібна згода обох батьків, але він, як біологічний батько, не давав своєї згоди. Він також подав клопотання про призупинення провадження щодо визнання усиновлення недійсним, доки латвійські суди не постановлять остаточне рішення у справі про встановлення батьківства.

31 жовтня 2019 року Хар'юський окружний суд вирішив призупинити провадження про визнання усиновлення недійсним до завершення судового розгляду в Латвії. Однак Талліннський апеляційний суд згодом скасував це рішення та відхилив клопотання заявника про призупинення провадження. Суд мотивував це тим, що А. L., як законний батько А. Е. Z. (тобто особа, яка була внесена до реєстру як така) дав свою згоду на усиновлення, і що не було необхідності отримувати згоду від «справжнього батька, правовий статус якого був плаваючим». Він додав, що навіть якби латвійські суди визнали заявника батьком дитини, це рішення саме по собі не зробило б згоду А. L. на усиновлення, надану під час його реєстрації батьком дитини, недійсною. Суд додав, що очікування результатів судового розгляду в Латвії не відповідає інтересам дитини, враховуючи, що він тривав вже досить довго. Рішення суду апеляційної інстанції оскарженню не підлягало.

28 січня 2020 року Хар'юський окружний суд, заслухавши висновки тимчасового опікуна А. Е. Z., А. Z., Н. V. та управління соціального страхування, відхилив позов заявника. Він зазначив, що на момент прийняття рішення про усиновлення А. L. був законним батьком А. Е. Z. згідно зі свідоцтвом про народження. Оскільки він, і А. Z. дали свою згоду на усиновлення, вимога закону щодо згоди обох батьків була дотримана. Твердження заявника про те, що А. Z., А. L. та Н. V. діяли недобросовісно не могло бути доведено і не було підставою для скасування рішення про усиновлення.

Талліннський апеляційний суд залишив без змін рішення суду першої інстанції, і заявник подав касаційну скаргу до Верховного суду. 10 лютого 2021 року Верховний суд відхилив скаргу заявника, проте скасував рішення судів нижчих інстанцій і вирішив, що заява заявника про визнання усиновлення недійсним мала бути відхилена.

Верховний суд пояснив, що згідно з національним законодавством заявник не був особою (батьком), яка мала право оскаржити рішення про усиновлення, оскільки латвійські суди ще не ухвалили остаточного рішення про визнання його батьківства. Таким чином, суди нижчої інстанції помилково розглянули його позов по суті, хоча його слід було відхилити з самого початку.

На думку Верховного суду, не можна було виключати, що батьківство заявника буде визнано в результаті судового розгляду в Латвії. Однак це не означало, що його потенційна подальша заява про скасування рішення про усиновлення мала б бути автоматично задоволена. Навіть якби батьківство заявника було пізніше визнано, це не призвело б до втрати заднім числом згоди законного батька (тобто особи, зареєстрованої як батько дитини на момент усиновлення) на усиновлення.

Верховний суд додав, що якщо під час розгляду справи про усиновлення суд дізнається, що батьківство дитини вже оскаржується в іншому судовому провадженні, він, як правило, має зупинити його, якщо тільки очікування результату спору про батьківство не є найкращим для інтересів дитини. Однак, якщо лише після прийняття рішення про усиновлення було виявлено, що особа, яка була зареєстрована батьком дитини та яка дала згоду на усиновлення, насправді не була біологічним батьком дитини, особа, яка була ідентифікована як біологічний батько дитини, не мала би права подавати заяву про скасування рішення про усиновлення. Відповідно, якби заявник подав іншу заяву про скасування рішення про усиновлення, суди повинні були б розглянути питання про відмову в її розгляді відповідно до статті 371 § 2 (2) Цивільного процесуального кодексу, оскільки було б неможливо (юридично) досягти поставленої мети в такому провадженні.

Оцінка Суду

Спочатку Суд нагадав, що у контексті як негативних, так і позитивних зобов'язань він мав розглянути, чи були, з огляду на обставини справи в цілому, причини, наведені компетентними національними органами для обґрунтування своїх рішень, «відповідними та достатніми» для цілей пункту 2 статті 8 Конвенції.

Для цього Суд мав, по-перше, проаналізувати, чи на момент усиновлення естонський суд знав або повинен був знати про провадження щодо встановлення батьківства заявника, яке тривало в Латвії, і чи мав він взяти до

уваги предмет розгляду цих проваджень при вирішенні питання про усиновлення А. Е. Z., й по-друге, Суд мав оцінити, чи були визначені та враховані різноманітні залучені інтереси під час провадження про визнання усиновлення недійсним та чи можна було вважати причини, наведені під час відхилення відповідної заяви заявника, доречними та достатніми з огляду на обставини справи.

Розглядаючи питання щодо процедури усиновлення, Суд зазначив, що той факт, що законний батько (тобто особа, зареєстрована як батько) не був біологічним батьком дитини, не могло автоматично вважатися таким, що означало, що національний суд, ухвалюючи рішення про усиновлення, повинен також залучати біологічного батька до провадження. Цілком можуть існувати вагомі причини, чому біологічний батько не вважатиметься законним батьком, який має право вирішувати питання, що стосуються дитини. Однак особливістю цієї справи було те, що на додаток до того, що А. L. визнав, що він не є біологічним батьком А. Е. Z., існували незавершені провадження, у яких заявник наполегливо боровся за своє (на тому етапі стверджуване) право бути визнаним біологічним батьком А. Е. Z.

У світлі вищевикладеного Суд визнав, що Хар'юський окружний суд, ухвалюючи рішення про усиновлення А. Е. Z. з боку Н. V., знав або принаймні повинен був знати про провадження щодо встановлення батьківства заявника, яке розглядалося в Латвії. Однак не здається, що цей суд будь-яким чином взяв це до уваги під час розгляду справи про усиновлення та задовольнив заяву Н. V. про усиновлення А. Е. Z. Схоже, що національний суд не вимагав додаткової інформації про хід провадження, яке тривало в Латвії, або розглянув питання про необхідність – з огляду на всі різноманітні інтереси – призупинити провадження щодо усиновлення, доки не буде вирішено питання про батьківство заявника.

Суд зауважив, що в жодному пункті мотиваційної частини рішення, ухваленого Хар'юським окружним судом, не йшлося про врахування можливих інтересів заявника та збалансування цих інтересів з найкращими інтересами дитини, а також з інтересами інших сторін у справі.

На цих підставах Суд визнав, що національні органи влади продемонстрували серйозну нестачу старанності в тому, що стосується процедури усиновлення.

Далі Суд розглянув питання провадження щодо визнання усиновлення недійсним.

Суд нагадав, що раніше він вже висловлювався про те, що біологічний батько не повинен бути повністю виключений з життя своєї дитини, якщо для цього немає відповідних причин, пов'язаних з найкращими інтересами дитини. Однак це не обов'язково означає обов'язок відповідно до Конвенції дозволяти біологічному батькові оскаржувати статус законного батька, а також такий

обов'язок не можна вивести з практики Суду (див. *Kautzor v. Germany*, №23338/09, 22 березня 2012 року, §§ 76-77, і *Ahrens v. Germany*, № 45071/09, 22 березня 2012 року, § 74). Той факт, що національні органи влади, дозволяючи або відхиляючи позов про встановлення батьківства, користуються дискреційними повноваженнями, спрямованими на захист найкращих інтересів дитини та збалансування інтересів як дитини, так і передбачуваного біологічного батька, як такий не суперечить гарантіям, які містяться у статті 8 Конвенції (див. *Krisztián Barnabás Tóth v. Hungary*, № 48494/06, 12 лютого 2013 року, § 33). Тим не менш, абсолютна неможливість передбачуваного біологічного батька намагатися встановити своє законне батьківство лише на тій підставі, що інший чоловік уже визнав батьківство дитини, про яку йде мова, без розгляду конкретних обставин справи та різноманітних інтересів, що поставлені на карту, було визнано Судом таким, що порушує статтю 8 Конвенції (див. *Róžański v. Poland*, № 55339/00, 18 травня 2006 року, §§ 77-79).

Суд вказав, що Верховний суд Естонії застосував буквально тлумачення національного законодавства, встановивши, що оскільки юридичне батьківство заявника ще не було визнано остаточним рішенням суду, він не міг вважатися «батьком», чия згода на усиновлення повинна була бути отримана та який згодом міг би подати заяву про його анулювання. Хоча естонські суди нижчих інстанцій під час ухвалення своїх рішень також значною мірою зосереджувалися на його законному батьківстві, яке ще не було підтверджено латвійськими судами, вони, тим не менш, розглянули конкретні обставини справи, включаючи врахування, хоч і стисло, інтересів дитини. Однак вбачається, що в жодному пункті мотиваційної частини рішення Верховного Суду, яким він скасував рішення судів нижчих інстанцій, не було наведено подібної аргументації.

Відповідно Суд не міг погодитися з тим, що просте посилання на відсутність, згідно з відповідним національним законодавством, формальних підстав для скасування акту про усиновлення може розглядатися як «достатній» аргумент при спробі віднайти справедливий баланс між конкуруючими інтересами у цій справі.

В завершення Суд наголосив на надзвичайно специфічному та складному характері цієї справи. Справа про встановлення батьківства в Латвії, яка ще тривала в той час, коли естонські суди мали прийняти рішення про усиновлення та його анулювання, тривала надзвичайно довго. Однак у цій справі йдеться не про відповідальність влади Латвії, а про відповідальність Естонії.

Ця справа стосувалася безперервної серії подій, які необхідно було оцінювати в цілому. Суд встановив вище, що естонські суди не діяли з достатньою ретельністю в процесі усиновлення. Згодом, зіткнувшись із заявою заявника про скасування рішення про усиновлення, Верховний суд

відхилив її виключно з формальних підстав відсутності у нього процесуальної правоздатності.

Суд підкреслив, що хоча він не оцінював як таке проведення судового провадження в Латвії, він не міг не зауважити, що результат провадження в Естонії фактично призвів до того, що юридичне батьківство заявника було визнано латвійськими судами лише на обмежений період, тобто до дати, коли А. Е. Z. був усиновлений в Естонії Н. V.

У світлі вищевикладеного Суд дійшов висновку, що, не визначивши, не вивчивши конкретні обставини справи та не здійснивши оцінку різних прав та інтересів залучених осіб, у тому числі заявника, ні під час провадження щодо усиновлення, ні провадження про визнання усиновлення недійсним, національні органи влади не змогли досягти справедливого балансу в контексті статті 8 Конвенції.

Висновок

Порушення статті 8 Конвенції (право на повагу до приватного і сімейного життя).

Рішення в цій справі ухвалене Палатою 10 жовтня 2023 року та набуде статусу остаточного відповідно до пункту 2 статті 44 Конвенції.

Обставини справи

Справа стосувалася прослуховування та запису телефонних розмов, стороною яких випадково став заявник, у рамках кримінального розслідування, яке безпосередньо його не стосувалося, а також зберігання та використання отриманих матеріалів та передбачуваної відсутності правового захисту у цьому відношенні.

16 червня 2006 року тодішній Спеціальний суд (нині Спеціалізований кримінальний суд – «СКС») видав ордер на прослуховування телефонних дзвінків в межах кримінального розслідування («розслідування 2006 року») за підозрою в корупції у Фонді державного майна, приватизаційному агентстві Словаччини («NPF»).

Ордер був виконаний відповідними поліцейськими силами та передбачав прослуховування, запис та дослівну транскрипцію телефонних розмов, а також створення аналітичних записок («матеріал перехоплення»). Це включало розмови між заявником, який на той час був вищою посадовою особою NPF, а також головою правління акціонерного товариства, в якому NPF володів акціями, та головою виконавчого комітету NPF.

Наявна інформація свідчила про те, що заявник не був об'єктом ордера, та що його виконання вплинуло на нього лише тому, що він контактував з особою, яка була об'єктом ордера. Сам заявник не мав безпосереднього відношення до розслідування 2006 року.

Після припинення у 2007 році вказаного розслідування без пред'явлення звинувачень матеріали перехоплення були збережені поліцією. Пізніше вони були включені до матеріалів справи окремого розслідування, розпочатого в 2012 році, яке стосувалося широкого кола питань, пов'язаних з діяльністю NPF на підставі матеріалів, що раніше були розміщені в Інтернеті, та які, як стверджувалося, були результатом операції секретної служби, відомої під кодовою назвою «Gorilla» («розслідування Gorilla»). Розслідування Gorilla безпосередньо не стосувалося заявника.

В подальшому, 7 березня 2016 року на підставі інформації, отриманої в ході розслідування Gorilla, було подано заяву про початок нового розслідування за підозрою у нецільовому використанні активів за контрактом, укладеним у 2006 році між вищезгаданою компанією та іншою компанією, причому заявник був названий одним з основних підозрюваних. Частина матеріалу перехоплення була включена до файлу.

У відповідь на скарги заявника про використання матеріалу перехоплення у справі проти нього він неодноразово був поінформований, що вони є частиною

справи лише тому, що були долучені до заяви про порушення кримінальної справи та не могли бути використані як докази у розслідуванні щодо заявника (повідомлення Міністерства внутрішніх справ від 30 січня 2017 року та від слідчого від 6 лютого 2017 року, рішення державної прокуратури від 13 квітня 2017 року).

Окрім вищезазначеного, заявник просив, щоб частина матеріалів справи з розслідування Gorilla, що стосувалася ордера та його виконання, була додана до матеріалів розслідування за його участю. Однак його прохання було відхилено у вищезгаданому листі від 30 січня 2017 року.

Заявник звертався за доступом до справи СКС щодо ордера. У листі від 1 лютого 2017 року СКС повідомив його, що з огляду на стадію провадження та його процесуальний статус, доступ не може бути наданий. Заявник також домагався доступу до матеріалів справи, що стосувалися розслідування Gorilla, однак його клопотання було відхилено у вищезгаданому листі слідчого від 6 лютого 2017 року.

Заявник також звернувся до Верховного суду з проханням розглянути можливість здійснення останнім своїх повноважень щодо ордера відповідно до статті 362f Кримінального процесуального кодексу («КПК»). Це положення дозволяло Верховному суду за заявою особи, на яку поширювався ордер на прослуховування телефонних розмов, та за умови дотримання подальших умов, переглянути законність ордера. У листі від 23 березня 2017 року Верховний суд відхилив клопотання, вказавши, що воно «явно виходить за [застосовні, чинні] рамки». Як пояснення, він зазначив, що ордер був виданий у зв'язку з іншим провадженням, і що заявник не відповідав вимогам статті 115 § 9 КПК для реалізації Верховним судом своїх повноважень відповідно до статті 362f.

10 жовтня 2018 року Конституційний суд визнав неприйнятною скаргу заявника, направлену до СКС та відповідних органів, підпорядкованих Міністерству внутрішніх справ, в якій він скаржився на ордер від 16 червня 2006 року, його виконання та використання матеріалу, отриманого на цій підставі, та стверджував про порушення своїх прав, серед іншого, відповідно до статей 6 та 8 Конвенції та положень Конституції, які ним кореспондують.

Конституційний суд зазначив, що кримінальне провадження проти заявника тривало і, відповідно, він міг оскаржити будь-які докази, використані проти нього в цьому провадженні. Більше того, заявник мав можливість домагатися захисту своїх прав у цивільних судах. За таких обставин його конституційна скарга була передчасною.

Після смерті заявника кримінальне провадження щодо нього було припинено 22 серпня 2022 року, а заяву до ЄСПЛ підтримав його син.

Оцінка Суду

Розглядаючи скаргу заявника, ЄСПЛ нагадав, що телефонні розмови охоплюються поняттями «приватне життя» та «листування» у значенні статті 8 Конвенції; їх моніторинг становить втручання у здійснення прав за статтею 8 Конвенції; і таке втручання виправдане умовами пункту 2 статті 8 Конвенції лише якщо воно «згідно із законом» переслідує одну або кілька законних цілей, зазначених у пункті 2, і є «необхідним у демократичному суспільстві» для досягнення цих цілей (див., серед багатьох інших, *Dragojević v. Croatia*, № 68955/11, §§ 78-79, 15 січня 2015 року) (пункт 41 рішення).

У даній справі ЄСПЛ визнав, що телефонні розмови заявника, про які йдеться, підпадали під сферу його права на повагу до приватного життя та листування, і що запис, збереження та утримування матеріалів перехоплення є втручанням у це право (пункт 42 рішення).

Стосовно вимоги про те, щоб таке втручання було «згідно із законом» відповідно до пункту 2 статті 8 Конвенції, ЄСПЛ підкреслив, що цей вираз в цілому вимагає, по-перше, щоб оскаржуваний захід мав певну правову основу у національному законодавстві; він також стосується якості відповідного закону, вимагаючи, щоб він був сумісним з верховенством права та доступним для зацікавленої особи, яка, крім того, повинна мати можливість передбачити його наслідки для себе. У зв'язку з цим було визнано, що там, де повноваження виконавчої влади здійснюються таємно, очевидними є ризики свавілля. Таким чином, національне законодавство повинно бути достатньо чітким у своїх умовах, щоб дати фізичним особам адекватне уявлення про підстави та умови, за яких органи державної влади уповноважені вдаватися до будь-яких таких заходів.

Крім того, Суд визнав, що, оскільки на практиці реалізація заходів таємного стеження за комунікаціями не є відкритою для контролю зацікавленими особами або громадськістю в цілому, якби правовий розсуд, наданий виконавчій владі або судді, виражався у вигляді необмеженої влади, то це суперечило б принципу верховенства права. Отже, закон повинен вказувати межі будь-якого такого дискреційного повноваження, наданого компетентним органам, та спосіб його здійснення з достатньою чіткістю, щоб надати особі адекватний захист від свавільного втручання (пункт 43 рішення).

Суд зазначив, що у цій справі заявник не зміг сам отримати доступ до відповідного ордеру, що повинно було обмежити його можливість оскарження та виконання ордеру, за наслідками якого було створено матеріал перехоплення.

Таким чином, не існувало жодної правової бази для захисту прав заявника як особи, яка випадковим чином постраждала від виконання ордеру. За

відсутності такої бази, відповідно, немає незалежного органу для здійснення нагляду та забезпечення її дотримання (пункти 44–45 рішення).

Зокрема, ЄСПЛ констатував, що будь-яка можливість для заявника оскаржити ордер або будь-який аспект його виконання у кримінальному провадженні проти нього мала б стосуватися захисту його права на справедливий судовий розгляд під час розгляду справи за кримінальним обвинуваченням проти нього, яка не є предметом розгляду в цій справі, але не мала б прямого зв'язку з його правами, захищеними окремо статтею 8 Конвенції (див. *Potoczka and Adamčo v. Slovakia*, № 7286/16, § 61, 12 січня 2023 року) (пункт 46 рішення).

Так, заявнику було відмовлено в реалізації правового механізму, спеціально передбаченого статтею 362f КПК для захисту прав осіб, які постраждали від заходів з прослуховування телефонних розмов, з огляду на його статус особи, яка постраждала випадковим чином (пункт 47 рішення).

Також ЄСПЛ вказав на те, що немає жодних ознак того, що аргумент, заснований на відсутності правової бази, може бути ефективно висунутий у судах цивільної юрисдикції. У будь-якому випадку, як вже було встановлено, у заявника був відсутній ефективний засіб правового захисту у судах цивільної юрисдикції, а у Конституційному суді йому було відмовлено у засобі правового захисту (пункт 48 рішення).

Крім того, не було доведено або встановлено іншим чином, що заявник як особа, яка випадковим чином постраждала від заходів з прослуховування телефонних розмов, отримала будь-які інші гарантії щодо збереження та подальшого використання матеріалу перехоплення (пункт 49 рішення).

З огляду на викладене, ЄСПЛ виснував, що втручання у право заявника на повагу до його приватного життя та листування не супроводжувалося адекватними та ефективними гарантіями проти зловживань. Отже, це не відповідає вимозі законності для цілей пункту 2 статті 8 Конвенції. У світлі цього висновку не було необхідності визначати, чи дотримані інші вимоги вказаного положення у цій справі (пункт 50 рішення).

Відповідно, мало місце порушення статті 8 Конвенції.

Висновок

Порушення статті 8 Конвенції (право на повагу до приватного і сімейного життя).

Рішення в цій справі ухвалене Палатою 26 жовтня 2023 року й набуде статусу остаточного відповідно до пункту 2 статті 44 Конвенції.

Обставини справи

Заява стосувалася тимчасового відсторонення заявника, який був суддею та головою апеляційного суду, від виконання своїх посадових обов'язків у зв'язку з пред'явленням йому обвинувачення у вчиненні правопорушень, ймовірно під час виконання своїх повноважень. Заявник покликався на несумісність цього відсторонення із його правом на повагу до приватного життя, а також дотримання вимог справедливого судового розгляду, зокрема вимоги незалежності, неупередженості, та обсягу контролю, який здійснював Верховний адміністративний суд під час перегляду цього рішення.

Заявник був суддею апеляційного суду, який він очолював протягом 2009 - 2014 років. Протягом 2004-2009 років він був головою військового апеляційного суду.

У квітні 2014 року військова прокуратура в апеляційних справах пред'явила заявникові обвинувачення, пов'язане з укладенням ним договорів про державні закупівлі під час виконання своїх обов'язків у військовому апеляційному суді. Потім Головний прокурор звернувся до Вищої судової ради (далі – ВСР) із заявою, в якій просив відсторонити заявника від виконання своїх обов'язків на час кримінального провадження. У травні 2014 року ВСР розглянула це подання та під час голосування шляхом підняття рук вирішила застосувати частину другу статті 230 Закону про судову систему, відповідно до якої ВСР має повноваження відсторонювати суддів і прокурорів у разі пред'явлення їм обвинувачень, не пов'язаних з виконанням ними своїх обов'язків в суді. Після другого голосування, яке було таємним, ВСР ухвалила рішення про тимчасове відсторонення заявника.

Термін повноважень заявника на посаді голови апеляційного суду закінчився, і ця посада в квітні 2014 року була оголошена вакантною. У червні 2014 року ВСР розглянула та відхилила заяву, подану заявником як єдиним кандидатом на посаду голови апеляційного суду.

У січні 2015 року Верховний адміністративний суд, до якого заявник звернувся із заявою про скасування рішення ВСР, дійшов висновку, що остання не перевищила свої дискреційні повноваження. Заявник подав касаційну скаргу, проте вона була відхилена.

Після внесення змін до Закону про судову систему в серпні 2016 року, згідно із якими було скасовано можливість відсторонення суддів за правопорушення, що не пов'язані з виконанням їхніх суддівських обов'язків, як це було передбачено статтею 230, заявник звернувся із заявою про поновлення його на посаді. У листопаді 2016 року ВСР задовольнила цю заяву.

У червні 2019 року міський суд визнав заявника винуватим у порушенні своїх професійних обов'язків і засудив його до одного року позбавлення волі з можливістю умовно-дострокового звільнення від відбування покарання. У грудні 2020 року апеляційний суд скасував цей вирок і виправдав заявника. ВСР відхилила клопотання заявника про його «ретроактивне» поновлення на роботі за період між 2014 та 2016 роками, але погодилася виплатити йому заробітну плату, утримувану під час його тимчасового відсторонення.

Оцінка Суду

Пункт 1 статті 6 Конвенції

Застосовність

Цивільний аспект статті 6 Конвенції був застосовним до проваджень, пов'язаних із відстороненням суддів з огляду на порушені дисциплінарні провадження. Суд не бачив підстав вважати інакше у цій справі, де рішення про тимчасове відсторонення заявника було ухвалено у зв'язку з його обвинуваченням.

Суд зауважив, що ВСР ухвалила рішення про тимчасове відсторонення заявника без надання йому можливості виступити перед цим органом або подати аргументи на свій захист, внаслідок чого було поставлено під сумнів відповідність цього провадження статті 6 Конвенції, та припустив, що це положення є застосовним на цьому етапі. Проте Суд не вважав за необхідне додатково досліджувати питання, чи була застосовною стаття 6 Конвенції на етапі, коли ВСР ухвалила своє рішення, або чи відповідав розгляд в цьому органі цьому положенню. Суд нагадав, що якщо адміністративний орган, який розглядає спори щодо «цивільних прав та обов'язків», у певному сенсі не дотримувався вимог пункту 1 статті 6 Конвенції, то порушення Конвенції не може бути встановлено, якщо провадження в цьому органі може бути переглянуте в подальшому судовим органом, який має повну юрисдикцію та забезпечує дотримання гарантій, передбачених цією статтею. Тому у цій справі Суд розглянув аргументи заявника лише в тій частині, де вони стосувалися перегляду рішення ВСР Верховним адміністративним судом.

Суть

а) Щодо обсягу судового перегляду Верховним адміністративним судом рішення ВСР

Розглядаючи це питання, Суд послався на загальні принципи своєї практики стосовно обсягу судового перегляду, узагальнені у рішенні, ухваленому у справі **Ramos Nunes de Carvalho e Sá v. Portugal**.

Раніше Суд мав можливість дослідити обсяг перегляду Верховним адміністративним судом рішень ВСР. Він з'ясував повноваження Верховного

адміністративного суду та обсяг його судового перегляду, та дійшов висновків, що останній відповідає вимогам статті 6 Конвенції. Суд дійшов такого ж висновку у цій справі.

Рішення, про яке йдеться, стосувалося необхідності відсторонення заявника від виконання обов'язків судді та голови суду після пред'явлення йому обвинувачення, щоб зберегти довіру суспільства до судової системи. Це питання охоплювало здійснення дискреційних повноважень ВСР як органом, що має особливу відповідальність згідно з Конституцією за автономне управління судовою системою. Раніше Суд визнав важливість обов'язків ВСР, закріплених в Конституції, у ключовій сфері з точки зору верховенства права та розподілу гілок влади, а також належну повагу до її рішень. Однак, ця справа не стосувалася призначення або просування по службі судді, що є сферою, в якій очевидним було те, що орган влади, на який покладено функцію управління судовою системою, мав широкі дискреційні повноваження, а стосувалася рішення про тимчасове відсторонення судді, що потенційно могло мати серйозні наслідки для життя та кар'єри відповідної особи. Суд мав бути особливо уважним до захисту представників судової влади від заходів, що впливають на їхній статус або кар'єру та які можуть загрожувати їхній незалежності та автономності.

Щодо способу прийняття оскаржуваного рішення, то національне законодавство не передбачало, що суддя, проти якого висунуто обвинувачення, мав бути поінформований про звернення головного прокурора або що йому мало бути надано можливість з'явитися чи подати аргументи до ВСР. Більше того, обґрунтування рішень ВСР, ухвалених шляхом таємного голосування, не було чітким, а впливало зі змісту звернення прокурора про відсторонення судді та з обговорень у ВСР. У цій справі обговорення, головним чином, стосувалося питання про те, чи мало відсторонення здійснюватися автоматично відповідно до частини першої статті 230 Закону про судову систему, чи ВСР могла реалізувати свої дискреційні повноваження у цьому випадку; жодного належного обґрунтування, яке виправдовувало б відсторонення заявника, не було зазначено. Оскільки під час ухвалення рішення йому не було надано жодних процесуальних гарантій, для судів було особливо важливим дослідити всі фактичні та правові питання, що стосувалися справи, щоб забезпечити заявнику ефективний судовий розгляд оскаржуваного рішення.

Щодо суті спору та підстав оскарження, то Верховний адміністративний суд, переглядаючи адміністративне рішення, на яке поширювалися дискреційні повноваження адміністративних органів, загалом мав не лише перевірити законність цього рішення у формальному сенсі, але й також перевірити, чи не перевищили органи влади свої повноваження. Задля цієї мети він мав перевірити відповідність прийнятого рішення конкретним нормативно-правовим

вимогам, якщо такі вимоги були передбачені, а також відповідність загальним принципам адміністративного процесу. У випадку рішень ВСР, ухвалених згідно з частиною другою статті 230 Закону про судову систему, то ані закон, ані внутрішні рекомендації ВСР не визначали конкретних критеріїв необхідності відсторонення судді, проти якого було висунуто обвинувачення. Крім того, Верховний адміністративний суд визнав, що ВСР мала дуже широкі дискреційні повноваження у цьому сенсі, та обмежився перевіркою того, що проти відповідного судді було висунуто обвинувачення та що ВСР навела аргументи, хоча й стисло, у своєму рішенні.

У цій справі, незважаючи на те, що Верховний адміністративний суд у своєму рішенні зазначив, що ВСР не перевищила своїх дискреційних повноважень, такий висновок, ймовірно, ґрунтувався виключно на характері обвинувачень, висунутих проти заявника. Схоже, що суд не здійснив власної оцінки відповідних фактів або належного розгляду необхідності та пропорційності відсторонення, а лише зіслався на рішення ВСР, не надавши належної уваги відповідним аргументам, що були наведені заявником.

Крім того, Верховний адміністративний суд відмовився перевірити, чи були обвинувачення, висунуті проти заявника, цілком обґрунтованими. Такий підхід, на думку Суду та Уряду, був виправданим з огляду на повагу до незалежності та виключної юрисдикції кримінального суду щодо встановлення кримінальної відповідальності в цій справі. Однак, ЄСПЛ висновив, що відповідно до болгарського законодавства рішення прокурора про висунення обвинувачення судді не підлягали незалежному судовому розгляду.

Беручи до уваги особливу роль суддів у дотриманні верховенства права та дуже серйозні наслідки, до яких може призвести відсторонення судді через його або її обвинувачення, для його або її кар'єри та приватного життя, Суд вказав, що відсутність будь-якого перегляду з боку Верховного адміністративного суду – який не мав юрисдикції принаймні перевірити, чи обвинувачення, яке стало підставою для відсторонення, не було свавільним, протиправним або таким, що не мало фактичних підстав – створювала ризик виникнення ситуації, де судді знаходяться в залежності від неправомірного обвинувачення, висунутого органами прокуратури. Така ситуація містила ризик для незалежності судової системи. Про необхідність запобігання такому ризику шляхом судового перегляду рішення про відсторонення судді наголошувала Венеційська комісія у її висновку щодо статті 230. Верховний адміністративний суд не звернув уваги на аргументи заявника щодо цього.

З міркувань, наведених вище, впливає, що у зв'язку з притягненням до відповідальності заявника було відсторонено від виконання обов'язків судді на невизначений термін і без збереження заробітної плати згідно з рішенням ВСР, яке не супроводжувалося належними процесуальними гарантіями, і яке лише

містило коротке обґрунтування необхідності такого заходу; більше того, обвинувачення судді прокурором не було предметом незалежного судового розгляду. Перегляд Верховним адміністративним судом рішення ВСР був обмеженим, він не провів власного дослідження фактів і відмовився переглядати обґрунтування обвинувачення. На думку Суду, незважаючи на те, що жоден із цих фактів – відсутність процесуальних гарантій і належного обґрунтування рішення ВСР, обмежений перегляд, здійснений Верховним адміністративним судом, та відсутність судового перегляду обвинувачення – не міг сам по собі призвести до висновку про порушення статті 6 Конвенції, їхній сукупний ефект виявився проблематичним з огляду на обставини справи, ураховуючи захід, про який йдеться, що стосувався відсторонення заявника від виконання обов'язків судді.

Отже, незважаючи на те, що він перевіряв вимоги щодо законності рішення ВСР у формальному сенсі, обсяг перегляду Верховним адміністративним судом у цій справі не був достатнім з огляду на мету оскаржуваного рішення та аргументи, наведені заявником.

Висновок: порушення пункту 1 статті 6 Конвенції.

b) Чи дотримувався Верховний адміністративний суд гарантій незалежності та неупередженості

Як і в своєму рішенні, ухваленому у справі *Donev v. Bulgaria*, Суд не вважав, що дисциплінарні, бюджетні та адміністративні повноваження ВСР зумовлюють висновок про те, що судді Верховного адміністративного суду не дотримувалися принципу незалежності та неупередженості, враховуючи інституційні гарантії, передбачені національним законодавством, відсутність серйозних структурних недоліків у складі ВСР та відсутність матеріальних доказів, які б вказували на упередженість з боку суддів, які брали участь у розгляді цієї справи. Крім того, оскільки заявник не ставив під сумнів особисту неупередженість суддів, які розглядали його справу, його стурбованість щодо незалежності та неупередженості Верховного адміністративного суду не можна вважати об'єктивно виправданою.

Висновок: відсутність порушення пункту 1 статті 6 Конвенції.

Стаття 8 Конвенції

Застосовність

Критерії, які слід брати до уваги при визначенні того, чи застосовна стаття 8 Конвенції до спору, пов'язаного з трудовими відносинами, були встановлені в рішенні, ухваленому в справі *Denisov v. Ukraine* [GC].

У цій справі відсторонення заявника обґрунтовувалось не міркуваннями, пов'язаними з його приватним життям, а тим фактом, що, на думку відповідних національних органів, продовження виконання ним своїх обов'язків попри

обвинувачення, висунуте проти нього, могло завдати шкоди репутації системі правосуддя. Тому, відповідно до своєї практики, Суд продовжив перевірку того, чи мав цей захід достатньо серйозні наслідки для складових елементів приватного життя заявника, щоб ініціювати застосування статті 8 Конвенції.

По-перше, щодо наслідків цього заходу для «близького оточення» заявника, то, незважаючи на те, що фінансовий елемент спору автоматично не поширює дію статті 8 Конвенції на це питання, утримання заробітної плати заявника, враховуючи його тривалість, обов'язково вплинуло на його приватне життя. Крім того, він зберіг статус судді на час відсторонення від посади і у зв'язку з цим не мав права займатися майже будь-якою формою діяльності, яка б приносила дохід, в державному чи приватному секторі.

Незважаючи на те, що національне законодавство передбачало, що у разі виправдання відсторонений суддя міг отримати виплату заробітної плати, утриманої під час його або її відсторонення, і що заявник справді отримав відповідну заборгованість із виплати заробітної плати у 2021 році, ця можливість, однак, залежала від результату і тривалості кримінального провадження. У цій справі це відбулося лише через сім років після відсторонення заявника від виконання своїх обов'язків.

Щодо можливостей налагоджувати та підтримувати відносини з іншими особами, відсторонення заявника перешкоджало йому протягом відносно тривалого періоду часу виконувати свої обов'язки судді, досягати кар'єрного зростання та реалізовувати свої амбіції у сфері професійного та особистого розвитку. Зокрема, оскільки його відсторонення збіглося із закінченням строку його повноважень як голови апеляційного суду, він не мав можливості вимагати повторного призначення на цю посаду.

Насамкінець, рішення ВСП відсторонити заявника на тій підставі, що з огляду на висунуті проти нього обвинувачення збереження за ним посади могло вплинути на репутацію доброчесності системи правосуддя свідчить про те, що такий захід також міг негативно вплинути на його професійну репутацію.

Отже, беручи до уваги характер і тривалість заходу, застосованого до заявника, та негативні наслідки для різних аспектів його приватного життя, Суд вважав, що для застосування статті 8 Конвенції було досягнуто необхідний поріг суворості.

Тому стаття 8 Конвенції є застосовною в аспекті «приватного життя».

Суть

Відсторонення заявника від виконання своїх обов'язків становило втручання в його право на повагу до його приватного життя, яке було здійснено «згідно із законом». Воно переслідувало законні цілі запобігання заворушенням

та захисту прав і свобод інших осіб. Потрібно було визначити, чи був оскаржуваний захід «необхідним у демократичному суспільстві».

Щодо якості процедури ухвалення рішень у цій справі, Суд відповідно до статті 6 Конвенції вже встановив, що заявнику не було надано жодних процесуальних гарантій на стадії, коли ВСР ухвалила своє рішення, і що обсяг перегляду Верховним адміністративним судом не був достатнім з огляду на мету спірного рішення та аргументи, наведені заявником.

Більше того, оскаржуваний захід мав серйозні наслідки для приватного та професійного життя заявника. Зокрема, його відсторонення тривало два з половиною роки, протягом яких він був позбавлений заробітної плати та не міг займатися іншою професійною діяльністю. Крім того, у той час, коли ВСР у травні 2014 року ухвалила рішення про відсторонення заявника, національне законодавство не передбачало жодних часових обмежень для такого заходу або будь-яких способів оскарження його правомірності перед незалежним органом влади. Той факт, що кримінальне провадження тривало, був достатньою умовою для продовження відсторонення відповідного судді. Проте не можна було заперечувати, що кримінальне провадження могло тривати дуже довго, як було в цьому випадку, оскільки заявник був виправданий приблизно через сім років після порушення кримінальної справи, і в таких випадках негативні наслідки для приватного життя відстороненого судді були істотними і з плином часу могли тільки погіршуватися.

У цій справі, беручи до уваги тривалість кримінального провадження та відсутність правових способів пред'явлення вимоги скасування відсторонення, заявник залишився в стані невизначеності стосовно тривалості відсторонення. Така ситуація також містила невід'ємний ризик для незалежності обвинуваченого судді, який Суд також мав взяти до уваги.

З огляду на вищезазначені міркування в цілому, відсторонення заявника від виконання своїх обов'язків не супроводжувалося належними гарантіями проти зловживань і не було виправдано відповідними та достатніми підставами.

Таким чином, незважаючи на свободу розсуду, якою користувалися національні органи влади у цій сфері, захід, застосований до заявника, не був пропорційним переслідуваній законній меті.

Висновок

Порушення пункту 1 статті 6 Конвенції (право на справедливий суд) у зв'язку з недостатнім обсягом судового розгляду, здійсненого Верховним адміністративним судом.

Відсутність порушення пункту 1 статті 6 Конвенції щодо незалежності та неупередженості Верховного адміністративного суду.

Порушення статті 8 Конвенції (право на повагу до приватного і сімейного життя).

Рішення в цій справі ухвалене Палатою 10 жовтня 2023 року й набуде статусу остаточного відповідно до пункту 2 статті 44 Конвенції.

Обставини справи

Основні питання в цій справі полягали у тому, чи (i) неефективне управління органів влади процесами збору, обробки та утилізації відходів у регіоні Кампанія та (ii) їхня нездатність вжити захисних заходів для мінімізації або усунення наслідків забруднення від місця захоронення відходів, розташованого між муніципалітетами Казерта та Сан-Нікола-ла-Страда, порушили права заявників за статтями 2 і 8 Конвенції.

Заявники – 19 громадян Італії, жителі Казерти та Сан-Нікола-ла-Страда (Кампанія, Італія), які народилися між 1941 і 1982 роками.

У 1994 році в регіоні Кампанія було оголошено надзвичайний стан, щоб вирішити серйозні проблеми з утилізацією твердих побутових відходів. Події, які отримали назву «криза управління відходами» (іт. crisi dei rifiuti), тривали наступні 15 років.

Зокрема, з кінця 2007 року до травня 2008 року роботи зі збору сміття в Казерті та Сан-Нікола-ла-Страда неодноразово переривалися. Велика кількість сміття накопичилася вздовж доріг загального користування. Місцева влада була змушена вжити надзвичайних заходів, включаючи тимчасове закриття дитячих садків, шкіл, університетів і місцевих ринків, а також вивезення сміття до місць тимчасового зберігання.

У 2010 році, після припинення надзвичайного стану, було вжито більше заходів. Такі заходи охоплювали будівництво нових місць захоронення відходів і пунктів утилізації, а також проведення досліджень для визначення територій, які постраждали від забруднення відходами. Також було створено план надзвичайних дій для утилізації пресованих відходів.

Водночас, були проведені перевірки приватних заводів з переробки та утилізації відходів, розташованих у Казерті, щоб встановити, чи можна було їх використати для подолання кризи. Один із заводів, що оглядався під час перевірки, працював з кінця 1980-х років та знаходився в районі Ло Уттаро, поблизу будинків заявників. Однак у звіті за 2001 рік було зазначено, що район Ло Уттаро був «абсолютно непридатним» для нового заводу, оскільки місце захоронення відходів не відповідало нормам захисту довкілля. Він отримував значно більшу кількість відходів, ніж було дозволено.

У 2005 році було затверджено план очистки (дезактивації).

Незважаючи на план (і закриття заводу), у 2007 році органи влади надали дозвіл на захоронення на полігоні відходів, що не класифікувалися як небезпечні.

Судові та адміністративні процеси, що тривали впродовж 2005-2020 років, встановили, що район Ло Уттаро становив загрозу для здоров'я населення, особливо існували ризики через забруднення ґрунтових вод. Концентрація певної кількості токсичних речовин у підземних водах також призвела до того, що судові та адміністративні органи впродовж 2013–2019 років неодноразово забороняли використання підземних вод і культивувацію в цьому районі.

Станом на 2020 рік роботи з охорони та очищення району Ло Уттаро ще не проводилися, а чітких часових рамок не було встановлено.

У своїх заявах до Суду заявники посилалися на низку офіційних документів, зокрема на рішення Суду Європейського Союзу, документи парламентських розслідувань та наукові дослідження. У цих документах було встановлено, що криза, пов'язана з відходами, поставила під загрозу здоров'я людей, підвищивши ризик захворювання на рак або вроджених вад розвитку серед майбутніх поколінь, і що паралельно існували довгострокові проблеми, пов'язані з управлінням та моніторинговою діяльністю в районі Ло Уттаро.

Оцінка Суду

Насамперед, Суд відхилив аргумент Уряду про те, що заявники не використали всіх правових засобів, доступних на національному рівні. Він встановив, що способи правового захисту, на які посилався Уряд, могли забезпечити лише часткове відшкодування за скаргами заявників щодо завданої шкоди довкіллю. Уряд також не надав рішень національних судів, які б вказували на те, що заявники мали б шанси на успіх, якби вони скористалися запропонованими засобами правового захисту.

Управління процесами збору, обробки та утилізації відходів

Суд зазначив, що Казерта та Сан-Нікола-ла-Страда, де проживали заявники, зазнавали негативних наслідків кризи управління відходами з 1994 до 2009 року. Протягом цього часу заявники були змушені жити в середовищі, забрудненому сміттям, що нагромаджувалося уздовж вулиць, та місцями тимчасового захоронення відходів.

Суд встановив, що такий вплив відходів, який у свою чергу порушував стандарти безпеки, зробив заявників більш вразливими до різних захворювань. Цей висновок підтверджувався науковими дослідженнями, що були надані заявниками, визнаний Судом Справедливості ЄС і підтриманий у звіті, що був підготовлений за результатами парламентського розслідування 2013 року.

Італійська влада фактично була не в змозі забезпечити належне функціонування служб збору, обробки та утилізації відходів під час надзвичайного стану в регіоні Кампанія у період з 11 лютого 1994 року до

31 грудня 2009 року, і, як наслідок, не вжила всіх необхідних заходів для ефективного захисту права заявників на повагу до їхнього житла та приватного життя, порушивши статтю 8 Конвенції.

Проте Суд зазначив, що заявники не довели, чи, і в якій мірі, ці недоліки мали безпосередній вплив на їхнє житло та приватне життя після закінчення надзвичайного стану, починаючи з 1 січня 2010 року. З огляду на це, він дійшов висновку, що, починаючи з цієї дати, не було порушення статті 8 Конвенції стосовно управління процесами збору, обробки та утилізації відходів.

Місце захоронення відходів

Офіційні документи, надані сторонами, показали, що місце захоронення в Ло Уттаро спричинило серйозне забруднення довкілля у зв'язку з незаконним захороненням сміття впродовж приблизно 20 років.

Дійсно, органи влади з 2001 року були обізнані, що сміттєпереробний завод становив серйозну небезпеку, однак дозвіл на використання сміттєзвалища для захоронення відходів, що не є небезпечними, було видано у 2007 році, що лише призвело до збільшення розмірів шкоди довкіллю. Така ситуація, що призвела до неодноразових заборон на використання підземних вод, повинна була безпосередньо вплинути на особисте благополуччя тих, хто жив в Казерті та Сан-Нікола-ла-Страда, зокрема заявників.

Крім того, у документах підкреслювалося, що, незважаючи на те, що завод було закрито в 2007 році, відходи продовжували становити загрозу здоров'ю заявників. За останньою інформацією проєкти, розпочаті з метою охорони та очищення, повністю ще не були реалізовані, а також не було встановлено чітких часових рамок для цього.

Тому Суд дійшов висновку, що італійська влада не вжила необхідних заходів для захисту права заявників на приватне життя від забруднення довкілля, спричиненого місцем захоронення відходів в Ло Уттаро, порушивши статтю 8 Конвенції (матеріальний аспект).

З іншого боку, Суд зазначив, що не було порушення статті 8 Конвенції (процесуальний аспект) щодо стверджуваного ненадання заявникам інформації про забруднення довкілля, яке було спричинене місцем захоронення відходів в Ло-Уттаро.

Така ситуація мала бути загальновідомою для громадськості завдяки парламентським розслідуванням, проведеним в 2007 і 2013 роках, різним розпорядженням, виданим мерами Казерти і Сан-Нікола-ла-Страда, і прес-релізам, опублікованим органами прокуратури в 2013-2019 роках.

Висновок

Порушення статті 8 Конвенції (право на повагу до приватного і сімейного життя) у зв'язку з управлінням процесами зі збору, обробки та утилізації відходів у період з 11 лютого 1994 року до 31 грудня 2009 року.

Відсутність порушення статті 8 Конвенції у зв'язку з управлінням процесами зі збору, обробки та утилізації відходів у період, починаючи з 1 січня 2010 року.

Порушення статті 8 Конвенції (матеріальний аспект) у зв'язку з невжиттям органами влади Італії необхідних заходів для захисту права заявників на приватне життя у зв'язку із забрудненням довкілля, спричиненим місцем захоронення відходів «Ло Уттаро».

Відсутність порушення статті 8 Конвенції (процесуальний аспект) у зв'язку зі стверджуваним ненаданням італійськими органами влади заявникам інформації щодо забруднення довкілля, спричиненого місцем захоронення відходів «Ло Уттаро».

Рішення в цій справі ухвалене Палатою 19 жовтня 2023 року й набуде статусу остаточного відповідно до пункту 2 статті 44 Конвенції.

СТАТТЯ 10 КОНВЕНЦІЇ (СВОБОДА ВИРАЖЕННЯ ПОГЛЯДІВ)

BILD GMBH & CO. KG v. Germany (№ 9602/18)

Обставини справи

Компанія-заявник, Bild GmbH – товариство з обмеженою відповідальністю із зареєстрованим офісом у місті Берліні, власник вебсайту новин bild.de та великотиражних газет *Bild* та *Bild am Sonntag*.

10 липня 2013 року на сайті *bild.de* була опублікована стаття про те, що через заяву про агресивну поведінку D., клієнта нічного клубу в місті Бремені по відношенню до персоналу в червні того ж року було викликано поліцію. Вона мала назву «Here the police beat up [D.]» («Тут відбулося побиття поліцією [D.]»).

Стаття супроводжувалася відео, на якому було видно, як кілька поліцейських примушують D. лягати на підлогу, при цьому один з поліцейських бив його ногою та кийком, коли він знаходився на підлозі. Вебсайт доповнив цей сюжет другою статтею «How the night of the beating unfolded» («Як розгорталася ніч побиття»), яка містила кадри, що показували агресивні дії D. до прибуття офіцерів.

На кадрах було чітко видно обличчя одного з офіцерів, P., однак не було жодних ознак того, що він застосував надмірну силу. 18 липня 2013 року він попросив *Bild* прибрати відео, доки вони не приховають його обличчя. Отримавши відмову, офіцер P. звернувся до суду.

Регіональний суд міста Ольденбурга постановив прибрати відео до розмиття обличчя офіцера P. Він підкреслював важливість дискусії навколо монополії держави на застосування сили, але протиставив це особистим правам P. у пошуках засобів правового захисту. Він також зазначив, що в першій статті не були показані кадри дій D.

Апеляційний суд міста Ольденбурга залишив без змін це рішення, заявивши, що публікація невідредагованих відеоматеріалів без згоди посадової особи P. порушить його права. У серпні 2017 року Федеральний конституційний суд відмовив у розгляді конституційної скарги компанії-заявника.

Посилаючись на статтю 10 Конвенції (свобода вираження поглядів), компанія-заявник скаржилася на те, що судовий наказ про видалення відео без пікселів (без приховування) з вебсайту порушив її свободу вираження поглядів.

Оцінка Суду

Спочатку ЄСПЛ нагадав, що загальні принципи, що стосуються питання про те, чи є втручання «необхідним у демократичному суспільстві», належно

встановлені в прецедентній практиці Суду і нещодавно були узагальнені у справі *NIT S.R.L. v. the Republic of Moldova* ([GC], № 28470/12, § 177, 5 квітня 2022 року). Загальні принципи, що застосовуються до справ, в яких право на свободу вираження поглядів, передбачене статтею 10 Конвенції, має бути збалансоване з правом на повагу до приватного життя, передбаченим статтею 8 Конвенції, були викладені Великою Палатою у рішеннях *Axel Springer AG v. Germany* ([GC], № 39954/08, §§ 78-95, ECHR 2012) та *Von Hannover v. Germany* (№ 2) ([GC], № № 40660/08 та 60641/08, §§ 95-113, ECHR 2012). Зокрема, ЄСПЛ визначив низку критеріїв, серед яких: внесок публікацій в обговорення питання публічного інтересу; наскільки добре відомою є зображена особа та якою є її попередня поведінка; зміст, форма та наслідки публікації. При розгляді заяви, поданої за статтею 10 Конвенції, ЄСПЛ також вивчає спосіб отримання інформації та її правдивість, а також тяжкість покарання, накладеного на журналістів або видавців. Якщо національні органи влади здійснили оцінку відповідно до критеріїв, викладених у практиці ЄСПЛ, він повинен мати вагомі підстави для того, аби замінити позицію національних судів своєю (див. рішення у справі *Couderc and Hachette Filipacchi Associés v. France* [GC], № 40454/07, §§ 92-93, ECHR 2015 (витяги) (пункт 27 рішення).

Також, ЄСПЛ звернув увагу на поняття та елементи приватного життя, зокрема, на ті, що пов'язані з правом особи на своє зображення, а також те, що публікація фотографії підпадає під сферу приватного життя (рішення у справі *López Ribalda and Others v. Spain* [GC], № № 1874/13 та 8567/13, § 89, 17 жовтня 2019 року) (пункт 29 рішення).

ЄСПЛ погодився з регіональним судом, що існував законний суспільний інтерес до дій поліції як інституції. Однак важливо визнати, що за певних обставин публікація зображення (фото) поліцейського могла мати несприятливі наслідки для його приватного життя, що мало враховуватись національними органами влади.

Що стосується форми, в якій було представлено відео, ЄСПЛ постановив, що сам факт того, що застосування сили поліцією не було зображено у негативному світлі, не означав, що його висвітлення в засобах масової інформації припиняло користуватися будь-яким захистом. Суд зазначив, що судова заборона поширювалася не лише на вже опубліковані кадри, а й на будь-які майбутні відеоматеріали. Це повинно було мати стримуючий ефект, який німецькі суди повинні були враховувати у своїх міркуваннях, але вони цього не зробили.

У світлі вищевикладеного ЄСПЛ вважав, що національні суди – і особливо Регіональний суд – належним чином врахували критерії, викладені в його прецедентному праві, в контексті збалансування конкуруючих прав відповідно до статей 8 та 10 Конвенції щодо першої публікації (зокрема, внесок

в обговорення публічного інтересу, наскільки добре відома відповідна особа та її попередня поведінка, спосіб отримання інформації та її достовірність, зміст та форму публікації, її наслідки та серйозність накладеного обмеження). Суд не знайшов жодних підстав для заміни думки національних судів у цьому відношенні своєю.

Однак, виваженість національних судів щодо другої та будь-якої майбутньої публікації була недостатньою з огляду на два моменти. По-перше, первісний розгляд регіонального суду стосувався лише редакційного оформлення першої публікації. По-друге, і більше того, Апеляційний суд не здійснив жодних спроб збалансувати конкуруючі інтереси щодо будь-якої майбутньої публікації. Не оцінюючи наскільки публікація зображення була здатна сприяти обговоренню публічного інтересу, суд заявив у загальному обґрунтуванні, що навіть безпиксельне (без приховування) висвітлення, яке відображувало фактичні обставини втручання поліції, але не зображувало співробітника поліції в негативному світлі, не могло вважатися таким, що відображувало аспект сучасного суспільства, а отже, було незаконним. Це могло б призвести до заборони в майбутньому будь-яких публікацій невідредагованих зображень поліцейських без згоди зацікавлених осіб, які виконують свої обов'язки, як неприйнятної в таких загальних рисах, незалежно від наявності публічного інтересу щодо застосування сили поліцією.

За цими двома пунктами рішення національних судів не забезпечили необхідного балансу для обґрунтування «необхідності», відповідно до пункту 2 статті 10 Конвенції, обмеження свободи вираження поглядів компанії-заявника щодо другої та будь-якої майбутньої публікації невідредагованих відеоматеріалів відеоспостереження. Тому ЄСПЛ не погодився з тим, що втручання було необхідним у демократичному суспільстві у розумінні статті 10 Конвенції.

Висновок

Порушення статті 10 Конвенції (свобода вираження поглядів).

Рішення в цій справі ухвалене Палатою 31 жовтня 2023 року й набуде статусу остаточного відповідно до пункту 2 статті 44 Конвенції.

СТАТТЯ 11 КОНВЕНЦІЇ (СВОБОДА ЗІБРАНЬ ТА ОБ'ЄДНАННЯ)

INTERNATIONALE HUMANITÄRE HILFSORGANISATION E.V. v. Germany (№ 11214/19)

Обставини справи

В червні 2010 року Федеральне міністерство внутрішніх справ Німеччини (далі – Міністерство) ухвалило рішення, яким оголосило, що асоціація-заявник, неприбуткова організація, діяла всупереч концепції міжнародного взаєморозуміння між народами (Völkerverständigung), а тому прийняло рішення про її заборону, що охоплювало її розпуск та конфіскацію активів. Це рішення було обґрунтоване довгостроковою і значною фінансовою підтримкою асоціацією-заявником благодійних організацій, відомих як «соціальні суспільства», які здійснювали соціальні проекти на користь палестинського населення, зокрема, Ісламського суспільства (the Islamic Society) в місті Газі, і які були частиною терористичної організації ХАМАС. Асоціація-заявник даремно оскаржувала заборону.

Оцінка Суду

Право – стаття 11 Конвенції

(a) Чи було втручання

Заборона асоціації-заявника, що мала наслідком її розпуск та конфіскацію активів, становила втручання у реалізацію нею права на свободу асоціації.

(b) Чи було втручання виправданим

(i) Чи було втручання передбачене законом

Заборона мала підставу у національному законодавстві, а саме у статті 3(1) Закону про асоціації у поєднанні зі статтею 9 § 2 Основного закону Німеччини. У попередньому рішенні Федеральний адміністративний суд, посилаючись на аналогічні національні положення та з подібною аргументацією, підтвердив заборону іншої асоціації, яка також надавала фінансову підтримку Ісламському суспільству. Враховуючи чіткі та точні висновки вищого адміністративного суду держави-відповідача в цьому рішенні, яке стосувалося явно подібної ситуації, єдиний можливий висновок, який можна було зробити, полягав у тому, що фінансова підтримка асоціацією Ісламського суспільства могла становити діяльність, «спрямовану проти концепції міжнародного взаєморозуміння» (the concept of international understanding), через що, відповідно до національних положень, вона може бути заборонена. Таким чином, ці положення дозволили асоціації-заявнику передбачити, що її буде

заборонено, й втручання, якого стосувалася ця заява, було «передбачене законом».

(ii) Переслідування законної мети

Хоча ця справа відрізнялася від попередніх справ у тому, що вона стосувалася боротьби з міжнародним тероризмом загалом, незалежно від відчутної загрози Договірній Державі, боротьба з міжнародним тероризмом, тим не менш, може слугувати меті запобігання заворушенням, і Держави повинні мати можливість вживати заходів, аби їхня територія не використовувалася для сприяння тероризму та привнесення насильства до конфліктів за кордоном. Стаття 11 § 2 Конвенції була сформульована у широкому сенсі без обмеження держав лише заходами для захисту прав і свобод осіб, що перебувають під їхньою юрисдикцією. Таким чином, захист концепції міжнародного взаєморозуміння, як її інтерпретовано і застосовано у цій справі, становив легітимну мету захисту прав і свобод інших осіб, що включає право на життя осіб, які проживають за кордоном. Ураховуючи детальне пояснення рішення про заборону, також не було жодних ознак того, що Федеральне міністерство внутрішніх справ мало намір переслідувати будь-яку іншу мету.

(iii) Необхідність втручання

Суд повторив, що жодній групі не можна дозволяти покладатися на положення Конвенції з метою послабити або знищити ідеали та цінності, захищені Конвенцією. З цього обов'язково випливає, що група (така як політична партія, асоціація чи фонд), чії лідери підбурюють до насильства або просувають політику, спрямовану на порушення прав і свобод інших, може зазнати санкцій на цих підставах відповідно до критеріїв, викладених у пункті 2 статті 11 Конвенції. Тим не менш, повноваження держави захищати свої інституції та громадян від асоціацій, які можуть поставити їх під загрозу, повинні використовуватися обережно.

Якщо мало місце підбурювання до насильства проти окремої особи, державного службовця чи групи населення, державні органи влади користуються ширшою свободою розсуду при розгляді необхідності втручання у права, захищені статтею 11 Конвенції.

Повний розпуск товариства є суворим заходом, який тягне за собою значні наслідки для його учасників. Такий захід може бути вжито лише унайсерйозніших випадках.

(iv) Застосування цих принципів у цій справі

Заборона асоціації-заявника неодмінно мала результатом її розпуск, і тому була найбільш жорстким заходом із можливих. З іншого боку, її заборона мала

на меті боротьбу з міжнародним тероризмом. У зв'язку з цим боротьба з прямим і непрямим фінансуванням міжнародного тероризму була проголошеною метою низки міжнародних і наднаціональних правових документів. Крім того, концепція міжнародного взаєморозуміння є не лише необхідною передумовою міжнародного правопорядку, але й належить до числа основних цінностей Конвенції, включаючи принципи мирного врегулювання міжнародних конфліктів і святості людського життя. Асоціації, які займаються діяльністю, що суперечить цінностям Конвенції, не можуть користуватися захистом статті 11 Конвенції, що тлумачиться у світлі її 17 статті, яка забороняє застосування Конвенції з метою знищення або надмірного обмеження гарантованих нею прав. Хоча сама асоціація-заявник не брала участі в насильницькій поведінці, цілі, які переслідувала заборона непрямой підтримки тероризму як такого, що суперечить концепції міжнародного взаєморозуміння, неминуче є дуже вагомими, і держави користуються ширшою свободою розсуду в цьому відношенні.

Оцінюючи пропорційність оскаржуваного заходу, ЄСПЛ не обмежував свій розгляд письмовим текстом статуту асоціації-заявника, згідно з яким її заявленою метою було «надання належної гуманітарної допомоги в усьому світі у випадку стихійних лих, воєн та інших катастроф», а і розглянув їхнє фактичне застосування на практиці та діяльність, яку фактично здійснювала асоціація-заявник. У зв'язку із цим він відзначив беззаперечне фінансування асоціацією-заявником Ісламського суспільства, а пізніше – the Salam Society (the Salam Society for Relief and Development, далі – Салам), іншого «соціального суспільства», також розташованого в місті Газа. Міністерство та національні суди знайшли переконливі докази того, що ці два самопроголошені «соціальні суспільства» не були окремими організаціями, а насправді були частиною ХАМАС, і належним чином оцінили, що загальну організацію ХАМАС, включаючи її так звані «соціальні суспільства», варто розглядати як терористичну організацію. ЄСПЛ не вбачив причин відступати від цієї оцінки, враховуючи, що організація ХАМАС була прямо включена Європейським Союзом до санкційних списків «осіб, груп та організацій, причетних до терористичних актів» з 2003 року, що підтверджено рішенням Суду Європейського Союзу. Крім того, національні суди навели переконливі висновки про те, що, хоча асоціація-заявник не брала участі у вчиненні актів фактичного насильства, її керівні (провідні) члени знали та схвалювали зв'язок «соціальних суспільств» з ХАМАС. Вони також посилалися на значний обсяг фінансування асоціацією-заявником цих суспільств, тісні зв'язки між відповідними організаціями та той факт, що асоціація-заявник, побоюючись можливих обмежень своєї діяльності, намагалася приховати свої стосунки з ХАМАС шляхом заміни Ісламського суспільства, як бенефіціара його фінансової підтримки, на Салам. Виходячи

з цього вони дійшли висновку, що асоціація-заявник знову спробує оминати обмеження в майбутньому, і що вона фундаментально ототожнювала себе з ХАМАС.

Національне законодавство передбачало заборону асоціації лише як крайній захід. Федеральний Конституційний суд однозначно вказав на заборону асоціації, як на найсерйозніше втручання, яке може бути застосоване лише тоді, коли менш обмежувальні засоби не будуть ефективними для досягнення цілей, які переслідують органи влади. Він провів комплексне та прозоре урівноваження та здійснив детальну оцінку потенційно менш обмежувальних заходів, ніж пряма заборона, і вирішив, що жодні з них не були доречними. Крім того, попри те, що формулювання відповідних національних положень прямо не передбачало будь-яких санкцій, альтернативних забороні, беручи до уваги загальний контекст національного законодавства, конституційний принцип пропорційності, властивий верховенству права, застосовувався до цих положень шляхом тлумачення.

Національні суди встановили, що Ісламське Суспільство (а пізніше Салам) було лише однією з шести асоціацій, яким асоціація-заявник надавала фінансову підтримку. Проте сума, про яку йдеться, що зросла до близько 50 % від загальної фінансової діяльності асоціації-заявника та становила загальну суму близько 2 500 000 євро з 2006 по 2010 роки, була значною. Ці внески виявили той факт, що фінансування ХАМАСу було основним інтересом асоціації-заявника, що також підтверджувалося висновком про те, що асоціація-заявник, в минулому, намагалася обійти потенційні обмеження задля продовження підтримки ХАМАС через використання Салам як заміної організації. Таким чином, ЄСПЛ не вбачив підстав відступати від висновку Федерального Конституційного суду про те, що хоча асоціація-заявник також фінансувала інші проєкти, обмеження її діяльності не було б ефективним. Якщо, згідно з висновками національних судів, асоціація фундаментально (принципово) ототожнювала себе з цілями терористичної організації, яку вона опосередковано підтримувала, і де реальний ризик майбутнього обходу був встановлений на основі подібної поведінки в минулому, пряма заборона асоціації-заявника не видавалася непропорційною.

Крім того, хоча заборона або розпуск асоціації може вимагати надання їй попереднього слухання, попередження або іншої можливості бути почутою та усунути недоліки, це не є застосовним у разі, коли слухання може зробити будь-який подальший захід, вжитий на захист прав і свобод інших осіб, недейсним, неефективним або невиконуваним. Беручи до уваги висновки національних судів про спробу асоціації-заявника в минулому обійти потенційні обмеження, попереднє слухання могло б дозволити, та ймовірно, надати можливість знищити докази, а також передати активи іншій організації,

зробивши будь-яку заборону неефективною. Крім того, пропозиція Федерального адміністративного суду щодо дружнього врегулювання (за якою асоціація-заявник мала б можливість продовжувати свою діяльність за межами палестинських територій протягом попереднього періоду тривалістю 3 роки, якби вона могла продемонструвати припинення своєї діяльності з підтримки палестинців) була зроблена на ранній стадії провадження та слугувала меті процесуальної економії; тому цю пропозицію не можна було розуміти як вказівку на те, що Федеральний адміністративний суд вважав, що зменшення (скорочення) діяльності асоціації-заявника було б достатньо ефективним. Таким чином, умови врегулювання не могли вважатися ознакою непропорційності заборони асоціації-заявника.

Було належним чином встановлено, що асоціація-заявник, продовжуючи презентувати свою діяльність під виглядом гуманітарної допомоги, свідомо, прямо чи опосередковано, підтримувала міжнародний тероризм. Така поведінка є несумісною з основними цінностями Конвенції. Крім того, ані в національному провадженні, ані у своїй заяві до ЄСПЛ асоціація-заявник не відмежувалася від насильницьких цілей і дій ХАМАС.

Підсумовуючи, враховуючи ширшу свободу розсуду за конкретних обставин, всебічне урівноваження національними судами, і вагомими інтереси, поставлені на карту, органи влади надали відповідні та достатні причини свого рішення, та не перевищили свої межі розсуду. Таким чином, втручання у свободу об'єднання асоціації-заявника було пропорційним легітимним цілям, які переслідувалися, і, таким чином, було «необхідним у демократичному суспільстві».

(Див. також *Tebieti Mühafize Cemiyeti and Israfilov v. Azerbaijan*, № 37083/03, 8 жовтня 2009 року, *Legal Summary*; *Hizb Ut-Tahrir and Others v. Germany* (ухв.), № 31098/08, 12 червня 2012 року, *Legal Summary*).

Висновок

Відсутність порушення статті 11 Конвенції (свобода зібрань та об'єднання).

Рішення в цій справі ухвалене Палатою 10 жовтня 2023 року й набуде статусу остаточного відповідно до пункту 2 статті 44 Конвенції.

TINGAROV AND OTHERS v. Bulgaria (№ 42286/21)

Обставини справи

Справа стосувалася скарг засуджених на порушення їх прав, передбачених статтею 3 Першого протоколу до Конвенції, під час виборів до парламенту Болгарії, які відбулися 4 квітня 2021 року та 11 липня 2021 року, коли усі заявники відбували покарання у в'язниці міста Пазарджик і відповідно до чинного законодавства їм автоматично було заборонено голосувати на цих виборах.

Заявники стверджували, що вони не змогли проголосувати на вищезазначених виборах через те, що після встановлення Судом порушення Конвенції в першій справі проти Болгарії, а саме *Kulinski and Sabev v. Bulgaria*, № 63849/09, 21 липня 2016 року, відповідні законодавчі положення, за якими усі засуджені, незалежно від їхніх особистих обставин, поведінки та тяжкості скоєних правопорушень були позбавлені права голосу, не були змінені.

Нагадаємо, що у справі *Kulinski and Sabev v. Bulgaria* Суд визнав, що позбавлення заявників права голосу відповідно до положень статті 42 § 1 Конституції Болгарії («громадяни, які досягли повноліття (18 років), за винятком позбавлених дієздатності та осіб, які відбувають покарання у вигляді позбавлення волі, мають право обирати державні та муніципальні органи та брати участь у референдумах») та законодавства про вибори до Парламенту Болгарії та Європейського парламенту становило втручання у їх права.

Уряд визнав, що законодавчі положення, детально розглянуті Судом у згаданій вище справі *Kulinski and Sabev*, унеможливлювали голосування заявників на виборах 2021 року. Він надав Суду інформацію про вжиті державою заходи загального характеру, спрямовані на виконання згаданого рішення. Зокрема, з метою подолання наслідків рішення Суду у справі *Kulinski and Sabev* Рада міністрів звернулася до Конституційного суду із запитом про надання обов'язкового тлумачення статті 42 § 1 Конституції.

Однак, Конституційний суд визнав розгляд цього запиту неприйнятним з огляду на те, що приведення зазначеного положення у відповідність із практикою Суду не могло бути досягнуто шляхом обов'язкового тлумачення Конституції, оскільки формулювання її відповідного положення було однозначним. Він підкреслив, що його повноваження щодо тлумачення Конституції не поширюються на внесення до неї поправок або розширення її положень.

Інших заходів вжито не було.

У своїх коментарях Уряд зазначив, що позбавлення виборчих прав буде пропорційним, якщо його поширити лише на осіб, які вчинили тяжкі злочини. Зважаючи на те, що перший, другий, третій, сьомий і восьмий заявники відбували довготривалі терміни ув'язнення за вчинення тяжких злочинів, вони були б позбавлені на цій підставі права голосувати, навіть якби парламент вніс зміни до законодавства, щоб привести його у відповідність до вимог Конвенції. Уряд запропонував Суду визнати, що скарги цих заявників були необґрунтованими, оскільки у будь-якому випадку, передбачувані зміни у законодавстві не принесли б їм користі з огляду на серйозність вчинених ними правопорушень.

Оцінка Суду

Суд послався на встановлені ним принципи щодо позбавлення права голосу. У провідній справі стосовно Болгарії, а саме згаданій вище справі *Kulinski and Sabev*, так само як і в низці попередніх справ щодо інших країн – таких як *Hirst v. the United Kingdom (№ 2)* ([GC], № 74025/01, ECHR 2005 IX); *Greens and M.T. v. the United Kingdom (№ 60041/08 і 60054/08, ECHR 2010)*; і *Anchugov and Gladkov v. Russia (№ 11157/04 і 15162/05, 4 липня 2013 року)* – Суд встановив порушення щодо питань, подібних до тих, що розглядалися в цій справі.

Суд відхилив аргумент Уряду щодо виборчих прав першого, другого, третього, сьомого і восьмого заявників, зазначивши, що він не міг припускати, чи існували підстави, які могли б виправдати заборону голосування щодо визначених Урядом заявників. Серйозність їхніх правопорушень, на які посилався Уряд, як підстава їхнього індивідуального позбавлення прав не була висунута на національному рівні в жодний час або в жодній формі, і була вперше порушена під час провадження в Суді. Подібним чином, у будь-якому випадку для Суду було б недоцільно припустити, що якщо парламент внесе зміни до оскаржуваних законодавчих положень, обмеження права голосу все одно будуть застосовуватися до ув'язнених, засуджених за серйозні злочини, або зробити висновок, що така поправка обов'язково буде сумісною зі статтею 3 Першого протоколу до Конвенції.

Викладених вище міркувань було достатньо, щоб дозволити Суду дійти висновку, що під час проведення виборів, про які йдеться у цій справі, встановлена законом щодо ув'язнених заборона голосувати на виборах через її загальний характер була несумісною зі статтею 3 Першого протоколу до Конвенції.

Висновок

Порушення статті 3 Першого протоколу до Конвенції (право на вільні вибори).

Рішення в цій справі ухвалене Палатою 10 жовтня 2023 року та набуде статусу остаточного відповідно до пункту 2 статті 44 Конвенції.

СТАТТЯ 4 ПРОТОКОЛУ № 7 ДО КОНВЕНЦІЇ (ПРАВО НЕ БУТИ ПРИТЯГНЕНИМ ДО СУДУ АБО ПОКАРАНИМ ДВІЧІ)

VASILE SORIN MARIN v. Romania (№ 17412/16)

Обставини справи

Справа стосувалася скарги заявника на те, що його було двічі покарано, спочатку штрафом, а потім кримінальним засудженням, за одне й те саме діяння, що було порушенням його права не бути судимим і покараним двічі за той самий злочин, закріпленим статтею 4 Протоколу № 7 до Конвенції.

У ніч з 24 на 25 вересня 2011 року кілька сотень людей відвідали захід у розважальному клубі (надалі «клуб») у місті Баку. Серед людей було дві групи, до однієї з яких входив заявник. Ці дві групи перебували у давньому конфлікті між собою.

У певний момент між цими двома групами сталась сутичка, заявника було помічено серед ініціаторів та учасників сварки та бійки. Він, та інші особи спричинили хаос, безлад та пошкодили деяке майно в клубі. Їх поведінка призвела до того, що багато хто з відвідувачів клубу вирішили взагалі покинути місце події.

25 вересня 2011 року керівник клубу поскаржився до органів кримінального розшуку на описані вище події. До скарги не було додано жодного цивільного позову. Пізніше, у невстановлену дату, скаргу було відкликано.

Того ж дня один з відвідувачів клубу також звернувся із заявою про вчинення кримінального правопорушення проти заявника через те, що той вдарив його. Пізніше він відкликав свою скаргу.

28 вересня 2011 року заявника було притягнуто до адміністративної відповідальності на підставі пункту 24 статті 3 Закону № 61/1991 за дії, що порушують певні норми соціального співіснування та громадського порядку та миру (див. пункт 29 цього рішення), та оштрафовано на 200 румунських леїв (RON – приблизно 50 євро) за малозначне кримінальне правопорушення (contravenție), вчинене у ніч з 24 на 25 вересня 2011 року у виді хуліганства, що спричинило порушення громадського порядку. Відповідне рішення ніколи не оскаржувалося заявником, який сплатив штраф пізніше у невстановлений день.

25 вересня 2011 року також було розпочато кримінальне провадження щодо інциденту 24-25 вересня 2011 року проти кількох осіб, у тому числі заявника, яких звинувачували у вчиненні злочину, передбаченого частиною

2 статті 321 Кримінального кодексу, чинного на той час (далі «КК в попередній редакції»).

Пізніше заявнику було пред'явлено обвинувачення у вчиненні злочину, передбаченого частиною 2 статті 321 КК в попередній редакції.

Заявник оскаржив обвинувальний акт, звернувшись до окружного суду міста Бакеу (the Bacău District Court) із запереченням *res judicata*, стверджуючи, що він уже був притягнутий до відповідальності за те саме діяння 28 вересня 2011 року (див. пункт 13 цього рішення), і що згідно з принципом *ne bis in idem*, він не міг бути притягнутий до кримінальної відповідальності знову за ті самі дії.

У вирокі, ухваленому 19 березня 2015 року, суд відхилив його аргумент, постановивши, що оскільки рішення про притягнення до адміністративної відповідальності не було оскаржено в суді (див. пункт 14 цього рішення), не було остаточного рішення, яке слід брати до уваги при застосуванні принципу *res judicata*.

Суд першої інстанції визнав заявника винним у вчиненні злочину, передбаченого статтею 371 КК в новій редакції, і призначив йому покарання у виді позбавлення волі строком на один рік, враховуючи судимість заявника та його внесок в «ініціювання, поширення і розпалювання конфлікту» («*nașterea, propagarea și alimentarea conflictului*»).

Апеляційний суд залишив вирок в силі, зауваживши, що заявник спочатку був покараний за спричинення масового безладу в громадських місцях, а згодом був обвинувачений у діях, які перевищували ступінь тяжкості такого правопорушення, а саме «за грубе порушення громадського спокою та порядку в контексті вчинення насильницьких дій, погроз та знищення майна».

Заявник скаржився на те, що його двічі засудили за одне й те саме діяння у порушення його прав, захищених статтею 4 Протоколу № 7 до Конвенції.

Оцінка Суду

(а) Загальні принципи

Відповідні принципи щодо захисту від дублювання кримінальних проваджень узагальнено в *Sergey Zolotukhin v. Russia* [GC], № 14939/03, §§ 79-84, ECHR 2009, *A and B v. Norway* [GC], № 24130/11 і 29758/11, §§ 105-34, 15 листопада 2016 року і *Mihalache v. Romania* [GC], № 54012/10, §§ 47-49, 53-54, 67 та 88-116, 8 липня 2019 року (пункт 38 рішення).

Згідно зі статтею 4 Протоколу № 7 до Конвенції, яка закріплює правило *ne bis in idem*, Суд повинен був визначити, чи були ці два провадження кримінальними за своєю природою, чи стосувалися вони тих самих фактів і правопорушення («*in idem*»), чи становив адміністративний штраф «остаточне

засудження» та чи було дублювання провадження («bis» – див., наприклад, *mutatis mutandis*, *A and B v. Norway*, згадане вище, §§ 136-47) (пункт 39 рішення).

(b) Застосування цих принципів у справі

(i) Чи було провадження кримінальним за характером

Сторони не заперечували, що провадження, яке призвело до засудження заявника за «порушення громадського порядку» – правопорушення, передбачене статтею 371 КК в новій редакції, було кримінальним за своєю природою. Суд не вбачив підстав вважати інакше.

Залишалося встановити, чи було провадження щодо накладення адміністративного стягнення на заявника відповідно до Закону № 61/1991 за своїм характером кримінальним. Роблячи це, Суд спирався на «критерії Енгеля» (див. рішення у справі *Engel and Others v. the Netherlands*, 8 червня 1976 року, § 82, серія А, № 22): першим критерієм є юридична класифікація злочину згідно з національним законодавством, другим – сам характер правопорушення, а третім – ступінь суворості покарання, яке ризикує отримати відповідна особа. Другий і третій критерії є альтернативними і не обов'язково кумулятивними. Однак, це не виключає кумулятивного підходу у випадках, коли окремий аналіз кожного критерію не дає можливості дійти чіткого висновку щодо наявності кримінального обвинувачення (див., серед багатьох інших джерел, *Sergey Zolotukhin v. Russia* ([GC], № 14939/03, ECHR 2009, § 53 і наведені в ньому справи) (пункт 41 рішення).

Що стосувалося першого критерію, то зрозуміло, що оскаржуваний штраф був адміністративним відповідно до Закону № 61/1991. Проте сам по собі цей елемент не міг бути вирішальним; справді, юридична характеристика процедури згідно з національним законодавством не може бути єдиним критерієм доречності застосування принципу *ne bis in idem* відповідно до пункту 1 статті 4 Протоколу № 7 до Конвенції, інакше застосування цього положення було б залишено на розсуд Договірних держав у такому ступені, який міг би призвести до результатів, несумісних з об'єктом і метою Конвенції (див. рішення у справі *Muslija v. Bosnia and Herzegovina*, № 32042/11, § 25, 14 січня 2014 року) (пункт 42 рішення).

Що стосувалося другого критерію, відповідні національні положення були застосовні відповідно до статті 1 Закону № 61/1991 (див. пункт 29 цього рішення) до всіх громадян, а не до групи, яка мала особливий статус (протиставте *Prina v. Romania* (ухв.), № 37697/13, 8 вересня 2020 року, §§ 53-54). Санкцією, встановленою за правопорушення, визначене у статті 3 Закону, був штраф, який був спрямований на покарання та стримування поведінки, яка

могла підірвати соціальні цінності, охоронювані законом; ці елементи визнаються характерними ознаками кримінальних покарань (пункт 43 рішення).

Стосовно третього критерію, а саме ступеня суворості заходу, ЄСПЛ зауважив, що хоча штраф, накладений у цій справі, не був значним (приблизно 50 євро), максимальний штраф, передбачений законом за таку поведінку сам по собі був досить низьким (приблизно 250 євро), однак він мав каральний характер. Мета штрафу полягала не в тому, аби компенсувати шкоду, завдану заявником, а радше утримати його від повторного вчинення злочину. Насправді той факт, що максимальне потенційне покарання за порушення громадського порядку, в якому звинувачували заявника, не включало позбавлення волі, не є вирішальним, оскільки достатньо того, що правопорушення, про яке йдеться, за своїм характером є кримінальним для цілей Конвенції (див. *mutatis mutandis*, *Tsonyo Tsonev v. Bulgaria* (№ 2), № 2376/03, § 49, 14 січня 2010 року) (пункт 44 рішення).

У світлі вищезазначених міркувань Суд дійшов висновку, що характер правопорушення, за яке заявника було оштрафовано поліцією 28 вересня 2011 року, був таким, що підпадав під вираз «кримінальна процедура», використаний у статті 4 Протоколу № 7 до Конвенції.

(ii) Чи були обставини правопорушень одними й тими ж за своєю природою («*in idem*»)

Поняття «те саме правопорушення» – елемент *in idem* принципу *ne bis in idem* у статті 4 Протоколу № 7 до Конвенції – слід розуміти як друге «правопорушення», яке виникає внаслідок ідентичних фактів або обставин, які істотно є тими самими (див. *Sergey Zolotukhin*, §§ 78-84) (пункт 46 рішення).

У цій справі обставини, які стали підставою для накладення адміністративного штрафу та притягнення заявника до кримінальної відповідальності, по суті, були спричиненням хаосу (безладу, погрому), який викликав суспільне обурення та порушив громадський порядок і спокій, на порушення відповідних положень законодавства, викладених у Законі № 69/1991, з одного боку, і в Кримінальному кодексі, з іншого. Це резюме подій демонструвало, що йшлося про однакову поведінку того самого обвинуваченого та в той самий часовий проміжок; що ще належало встановити, то це те, чи були факти правопорушення, за яке заявника було оштрафовано, і обставини кримінального правопорушення, за яке йому було пред'явлено обвинувачення, ідентичними або по суті однаковими (див., *mutatis mutandis*, *Ruotsalainen v. Finland*, № 13079/03, § 53, 16 червня 2009 року) (пункт 47 рішення).

Встановлені обставини у двох провадженнях стосувалися одного і того ж інциденту в клубі у ніч з 24 на 25 вересня 2011 року, який викликав обурення

та / або осуд. Їхня правова класифікація, очевидно, відрізнялася в одному аспекті, як вказали національні органи влади: ступені тяжкості порушення. Діяння, за яке було накладено покарання як за невелике правопорушення, було нижчим за ступенем тяжкості, тоді як діяння, у вчиненні якого заявник обвинувачувався у кримінальному провадженні, було більш тяжким. Іншими словами, як запропонували національні органи влади, якщо перше діяння стосувалося спричинення хаосу (погрому) без будь-яких елементів фізичного насильства, то в тій мірі, в якій слово «хаос» передбачало лише словесну образу, кримінальне діяння є більш контекстуалізованим, будучи описаним як «серйозне порушення громадського спокою та порядку в контексті вчинення насильницьких дій, погроз і знищення майна» (див. пункти 19 і 26 цього рішення) (пункт 48 рішення).

Зазначаючи, що проти заявника не було висунуто жодних окремих звинувачень у знищенні майна чи фізичному нападі (див. пункти 15-16 цього рішення), ЄСПЛ не міг не помітити того факту, що поняття «хаосу», оскільки воно конкретно не визначено у відповідному національному кримінальному законодавстві, мало тлумачитися відповідно до його загальноприйнятого значення, яке, як також стверджував заявник, передбачало певну ідею насильства, вербального чи фізичного, спрямованого проти людей та / або власності (див. пункт 24 цього рішення) (пункт 49 рішення).

З огляду на вищезазначені фактори, Суд дійшов висновку, що кримінальне обвинувачення, висунуте проти заявника, містило обставини адміністративного правопорушення в повному обсязі, і, навпаки, обставини адміністративного правопорушення не містили жодних елементів, які не були б присутні у кримінальному правопорушенні, у вчиненні якого було звинувачено заявника.

Тому обставини, що становили два правопорушення, слід було розглядати як суттєво однакові для цілей статті 4 Протоколу № 7 до Конвенції.

(iii) Чи був адміністративний штраф «остаточним засудженням»

Суд встановив у справі *Mihalache* (цитована вище), що судове втручання не було необхідним для того, аби рішення розглядалося як «остаточне виправдання» або «засудження» відповідно до статті 4 Протоколу № 7 до Конвенції. Він роз'яснив, що малося на увазі під остаточним рішенням для цілей статті 4 Протоколу № 7 до Конвенції у справі *Sergey Zolotukhin* (цитовано вище, §§ 107 і 108, з подальшими посиланнями) і, зокрема, щодо ситуацій, коли адміністративне рішення передбачає накладення штрафу, як у справі *Tsonyo Tsonov* (цит. вище, §§ 53, 54 і 56 цього рішення) (пункт 52 рішення).

Взявши до уваги вищезазначені загальноприйняті принципи, що мали відношення до цієї справи, і зазначаючи, що заявник не оскаржував повідомлення про штраф і сплатив його пізніше (див. пункт 14 цього рішення),

адміністративне рішення про накладення штрафу стало остаточним для цілей статті 4 Протоколу № 7 до Конвенції (пункт 53 рішення).

(iv) Чи мало місце дублювання проваджень («bis»)

Стосовно умов, які мають бути виконані для того, щоб подвійне провадження у кримінальних справах і провадженнях у справах про незначні правопорушення вважалося достатньо пов'язаним по суті та в часі та, таким чином, сумісним з критерієм «bis» у статті 4 Протоколу № 7 до Конвенції, необхідно з'ясувати, наприклад:

– чи переслідували різні групи проваджень взаємодоповнюючі цілі і, таким чином, розглядали, не лише *in abstracto*, але й *in concreto*, різні аспекти соціальної неправомірної поведінки;

– чи становили відповідні подвійні провадження передбачуваний наслідок, як за законом, так і на практиці, тієї самої оскаржуваної поведінки («*in idem*»);

– чи проводилися відповідні провадження таким чином, щоб уникати, наскільки це можливо, будь-яких додаткових недоліків, що є результатом дублювання проваджень, і, зокрема, під час збору та оцінки доказів, у тому числі через адекватну взаємодію між різними компетентними органами аби переконатися, що встановлення фактів в одному провадженні повторюється в іншому;

– і, перш за все, чи було враховано покарання, призначене у провадженнях, які стали остаточними першими, у тих, які стали остаточними останніми, щоб запобігти тому, щоб відповідна особа, врешті-решт, була змушена нести надмірний тягар; цей ризик є найменш імовірним, якщо існує механізм компенсації, призначений для забезпечення того, щоб загальний розмір будь-яких накладених покарань був пропорційним (див. *A and B v. Norway*, цит. в цій справі, §§ 131-32).

Нарешті, об'єднане провадження з більшою вірогідністю відповідатиме критеріям взаємодоповнюваності та узгодженості, якщо санкції, які мають бути застосовані у провадженні, формально не класифікованому як «кримінальне», є специфічними для відповідної поведінки та таким чином відрізнятимуться від «жорсткої основи кримінального права» (*Vajčić v. Croatia*, № 67334/13, § 40, 8 жовтня 2020 року) (пункт 54 рішення).

У цій справі кримінальне провадження було порушено проти заявника 25 вересня 2011 року (див. пункт 15 цього рішення); 28 вересня 2011 року, паралельно з кримінальним провадженням, поліція постановила покарати заявника адміністративним штрафом (див. пункт 13 цього рішення). Цей штраф залишався остаточним протягом певного часу, поки кримінальне провадження ще перебувало в слідчих органах (див. пункт 14 цього рішення). Це провадження завершилося 15 грудня 2015 року, коли заявника було визнано винним

остаточним вироком та засуджено до строку позбавлення волі, виконання якого було призупинено (див. пункти 26-27 цього рішення) (пункт 55 рішення).

Зазначаючи, що згідно з його ustalеною практикою два провадження не обов'язково повинні проводитися одночасно від початку до кінця, Суд вважав, що подвійні провадження були достатньо пов'язані в часі в розумінні його прецедентної практики (див. *A and B v. Norway*, цит. в цій справі, § 134, та *Velkov v. Bulgaria*, № 34503/10, § 77, 21 липня 2020 року) (пункт 56 рішення).

Оцінюючи зв'язок по суті між двома провадженнями, Суд повторив те, що він уже встановив, а саме, що обидва провадження були кримінальними за своєю природою (див. пункт 45 цього рішення) і стосувалися тієї самої осудливої поведінки з боку заявника, виявленої впродовж того самого часу (див. пункт 47 цього рішення).

Таким чином, Суд прийшов до висновку, що кримінальне провадження не можна було розглядати як додаткову відповідь на протиправну поведінку заявника, спрямовану на комплексне вирішення поточної ситуації порушення після того, як було встановлено, що поведінка досягла певного рівня жорстокості (протиставте *Galović v. Croatia*, № 45512/11, §§ 117-18, 31 серпня 2021 року). Звідси слідувало, що обидва провадження не переслідували взаємодоповнюючих цілей у вирішенні проблеми соціально образливої поведінки, яка порушувала громадський порядок, спричиняючи хаос у громадському місці (пункт 59 рішення).

Крім того, щодо передбачуваності законом і на практиці наслідків поведінки заявника, ЄСПЛ повторив, що оскаржувана поведінка відповідала одному інциденту, описаному подібним чином як у рішенні про адміністративне стягнення (див. пункт 13 цього рішення), так і в обвинувальному акті у кримінальному провадженні проти заявника (пункт 59 рішення)

Зазначаючи, що дублювання проваджень і покарань може бути дозволено лише за умов, передбачених і вичерпно визначених чіткими та точними правилами, які дозволяють особам передбачити, які дії чи бездіяльність можуть стати предметом такого дублювання, таким чином гарантуючи, що право, захищене статтею 4 Протоколу № 7 до Конвенції не ставиться під сумнів як таке, і юридична визначеність зберігається (див. *Galović*, § 119), ЄСПЛ вважав, що в цій справі заявник не мав підстав передбачати, що його поведінка могла призвести до таких наслідків, як відкриття провадження у справах про незначні правопорушення за конкретний окремий інцидент, а також до кримінального провадження за той самий інцидент (пункт 60 рішення).

Що стосується способу ведення провадження, Суд зауважив, що кримінальний суд не взяв до уваги попереднє (адміністративне) провадження щодо дрібного правопорушення проти заявника. Обидва національні суди вважали ці провадження невідповідними для оцінки аргументу

res judicata, висунутого заявником, оскільки не було винесено остаточного вироку у провадженні про незначне правопорушення, яке, на їхню думку, не передбачало покарання кримінального характеру, враховуючи низький розмір штрафу (див. пункти 18-19 і 26 цього рішення). Два покарання, застосовані до заявника, одне з яких передбачало позбавлення волі, навіть незважаючи на те, що його виконання було зрештою призупинено, жодним чином не були об'єднані. Отже, можна вважати, що заявник зазнав невігідного становища, пов'язаного з дублюванням проваджень, що перевищило те, що було суворо необхідним (пункт 61 рішення).

Беручи до уваги ці фактори, Суд визнав, що обидва провадження не були об'єднані у спосіб, щоб утворити узгоджене ціле, таким чином порушуючи критерій «*bis*» за статтею 4 Протоколу № 7 до Конвенції.

Висновок

Порушення статті 4 Протоколу № 7 до Конвенції (право не бути притягненим до суду або покараним двічі).

Рішення в цій справі ухвалене Палатою 3 жовтня 2023 року та набуде статусу остаточного відповідно до пункту 2 статті 44 Конвенції.

РІШЕННЯ ЄСПЛ ПРОТИ УКРАЇНИ

Стаття 3 Конвенції (заборона катування)

KOZLOVSKA v. Ukraine (№ 52212/13): незаконне ув'язнення заявниці, під час якого вона зазнала жорстокого поводження з боку працівників правоохоронних органів, а також неналежне розслідування її тверджень щодо цього – порушення

NEZDYMOVSKYY v. Ukraine (№ 56163/21 та № 879/22): неналежні умови ув'язнення заявника та відсутність ефективного засобу правового захисту – порушення

PLOTITSYN v. Ukraine (№ 8899/22 та № 44368/22): неналежні умови ув'язнення заявника та відсутність ефективного засобу правового захисту – порушення

MOLOKOV v. Ukraine (№ 60865/16): жорстоке поводження із заявником під час тримання під вартою та ув'язнення з боку працівників правоохоронних органів, та неналежне розслідування його тверджень щодо цього – порушення

KOZAK AND OTHERS v. Ukraine (№ 38260/21 та 4 інших – див. перелік у додатку): неналежні умови тримання заявників під вартою та відсутність ефективного засобу правового захисту, а також інші порушення Конвенції – порушення

Стаття 5 Конвенції (право на свободу та особисту недоторканність)

SPESYVTSEV v. Ukraine (№ 29978/14 та 2 інших – див. перелік у додатку): незаконність затримання заявників, а також інші порушення Конвенції – порушення

MOYSEYETS AND OTHERS v. Ukraine (№ 49701/12 та 2 інших – див. перелік у додатку): відсутність відповідних і достатніх причин для тримання під вартою заявників, а також інші порушення Конвенції – порушення

ZAVADSKIY AND OTHERS v. Ukraine (№ 31173/17 та 4 інших – див. перелік у додатку): надмірна тривалість тримання заявників під вартою, а також інші порушення Конвенції – порушення

PSHIK AND SHYSHENKO v. Ukraine (№ 33688/17 та № 42118/17): недоліки у провадженні щодо перевірки законності тримання заявників під вартою – порушення

KUCHER AND OTHERS v. Ukraine (№ 27486/21 та 3 інших – див. перелік у додатку): неналежні умови тримання заявників під вартою та відсутність ефективного засобу правового захисту, а також інші порушення Конвенції – порушення

LEONTYEV AND OTHERS v. Ukraine (№ 5216/16 та 2 інших – див. перелік у додатку): надмірна тривалість досудового тримання заявників під вартою, а також інші порушення Конвенції

USHAKOV AND OTHERS v. Ukraine (№ 47954/16 та 3 інших – див. перелік у додатку): незаконність затримання заявників, а також інші порушення Конвенції – порушення

Стаття 6 Конвенції (право на справедливий суд)

SHAPOSHNIKOV AND OTHERS v. Ukraine (№ 15153/19 та 4 інших – див. перелік у додатку): надмірна тривалість цивільного провадження та відсутність у національному законодавстві будь-яких ефективних засобів правового захисту – порушення

DOROKHOV AND OTHERS v. Ukraine (№ 52350/15 та 4 інших – див. перелік у додатку): надмірна тривалість кримінального провадження та відсутність у національному законодавстві будь-яких ефективних засобів правового захисту – порушення

KOPCHINSKIY v. Ukraine (№ 65647/12): нездатність національних судів розглянути позовні вимоги заявника по суті – порушення

SYROTENKO AND OTHERS v. Ukraine (№ 12345/16 та 11 інших – див. перелік у додатку): надмірна тривалість кримінального провадження та відсутність у національному законодавстві будь-яких ефективних засобів правового захисту – порушення

BUDVEST, TOV v. Ukraine (№ 59487/21): порушення принципу рівності сторін у зв'язку з тим, що національні суди не повідомили компанію-заявника про подану в її справі касаційну скаргу – порушення

Стаття 8 Конвенції (право на повагу до приватного і сімейного життя)

POGREBNYY AND OTHERS v. Ukraine (№ 42419/04): втрата особистих документів заявника після їх тимчасового вилучення в межах кримінального провадження, порушеного проти нього – порушення

TERESHCHENKO v. Ukraine (№ 35481/20): нездатність національних судів встановити графік, який би забезпечував достатній контакт заявника та його дочки, спроможний підтримувати й розвивати їхні сімейні стосунки – порушення

SAMSIN v. Ukraine (№ 38977/19) (лише відшкодування): необґрунтоване звільнення та застосування до колишнього судді Верховного Суду України законодавчих люстраційних заходів за відсутності індивідуальної оцінки його поведінки та незважаючи на неподання ним заяви про незастосування до нього положень Закону України «Про очищення влади» – порушення; це рішення стосувалося питання справедливої сатисфакції

Стаття 10 Конвенції (свобода вираження поглядів)

AVRAMCHUK v. Ukraine (№ 65906/13): відмова заявниці-журналістці в доступі до інформації, що становила суспільний інтерес, незважаючи на рішення суду, яке зобов'язувало уповноважені органи влади її надати – порушення

EASTERN UKRAINIAN CENTRE FOR PUBLIC INITIATIVES v. Ukraine (№ 18036/13 та 13 інших): відмова державних органів надати неурядовій організації-заявнику доступ до генеральних планів населених пунктів – порушення

Стаття 1 Першого протоколу до Конвенції (захист власності)

ZHURA v. Ukraine (№ 66191/10): нездатність органів державної влади виплатити належну компенсацію заявниці за її експропрійований будинок та існування невизначеності щодо встановлення суб'єктів, які мали нести відповідальність за усунення наслідків такої нездатності – порушення; це рішення стосувалося питання справедливої сатисфакції

Огляд рішень Європейського суду з прав людини (жовтень 2023 року) / Відп. за вип.:
О. Ю. Тарасенко, Д. П. Мордас, Р. Ш. Бабанли. Київ, 2023. – 65 с.

Застереження:

1. Огляд окремих судових рішень, зокрема і їх переклад, здійснюють працівники департаменту аналітичної та правової роботи Верховного Суду з використанням матеріалів, розміщених на вебсайтах Європейського суду з прав людини:

<https://www.echr.coe.int/Pages/home.aspx?p=home;>

<https://hudoc.echr.coe.int>.

2. Огляд рішень здійснено з метою ознайомлення з їх коротким змістом. Для повного розуміння суті висловленої в судовому рішенні правової позиції необхідно ознайомитися з його повним текстом, розміщеним на вебресурсах Європейського суду з прав людини.

3. Інформація має суто допоміжний та довідковий характер і не має на меті висвітлити суть усієї проблематики, яка вирішується відповідними судовими рішеннями.

Стежте за нами онлайн

 fb.com/supremecourt.ua

 t.me/supremecourtua

 @supremecourt_ua